

“Nee wil ik niet!”

Casestudy “Sanne”, leerling in groep 3 met gedragsproblemen

Nicole Embregts

Studentnummer: 2076535

Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: remedial teacher

Begeleid door: Maria van de Wiel

Juni 2011

Samenvatting

“Hoe kan ik als remedial teacher (in opleiding) een leerling in groep 3 met speciale pedagogische onderwijsbehoeften een pedagogisch en veilig groepsklimaat bieden?” luidt de centrale onderzoeksvraag van mijn meesterstuk “Nee wil ik niet!”.

Dit onderwerp is voort gekomen uit het feit dat op de school waar ik werkzaam ben problemen worden ondervonden in de bovenbouwklassen. Deze problemen komen door het ongewenst gedrag dat wordt vertoond door de leerlingen. Om preventief te handelen wil ik door middel van dit onderzoek preventief insteken op het gedrag van leerling Sanne met speciale pedagogische onderwijsbehoeften in groep 3.

Ik ben dit onderzoek gestart door literatuuronderzoek te doen. Uit dit literatuuronderzoek is gebleken dat er gesproken kan worden over pedagogische onderwijsbehoeften, als een leerling geen sociaal gedrag vertoont en niet de juiste werkhouding heeft, waardoor er extra begeleiding gegeven moet worden (Clijsen, Gijzen en de Lange, 2007).

Om Sanne een pedagogisch en veilig groepsklimaat te kunnen bieden, moet er volgens van Eijkeren (2005) rekening gehouden worden met de basisbehoeften van kinderen. Volgens Janssen-Vos (2003) zijn de basisvoorwaarden om een veilig groepsklimaat te creëren veiligheid, invloed en persoonlijk contact.

Na mijn literatuuronderzoek ben ik met mijn praktijkonderzoek gestart. Bij de start van mijn onderzoek heb ik verschillende meetinstrumenten ingezet. Ik heb de BOTS-vragenlijst ingezet om de relatie tussen Sanne en haar leerkrachten en haar groepsgenoten te meten. Deze vragenlijst is gebaseerd op de ‘Roos van Leary’, een model waarbij de interactiestijlen in kaart worden gebracht (van der Wolf en van Beukering, 2009). De klassenklimaatschaal (Donkers, 2009), de gevoelsthermometer van het groepsklimaat (Klasse, 2006) en een sociogram heb ik ingezet om de groepssfeer te kunnen meten.

Uit mijn onderzoek handelingsgericht werken is gebleken dat Sanne vier speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft, namelijk ondersteuning die ervoor zorgt dat ze gewenst gedrag vertoont, ondersteuning die ervoor zorgt dat ze zichzelf belangrijk vindt op de wereld, een leeromgeving die ervoor zorgt dat Sanne zich veilig voelt en tot slot heeft Sanne een groepsgenoot nodig met wie ze goed samen kan werken en ze gaat zien als vriendinnetje. Deze onderwijsbehoeften worden ook bevestigd uit de nulmetingen van de

klassenklimaatschaal (Donkers, 2009), de gevoelsthermometer van het groepsklimaat (Klasse, 2006) en de sociogram.

Verder blijkt dat de methode Kids' Skills (Furman, 2006) en Handleiding voor jezelf (Manders & Schrurs, 2009) inzetbaar zijn om te werken aan de hulpvraag van Sanne. Om het groepsklimaat te verbeteren zet ik het programma Oplossingsgericht werken in de klas in (Roovers, 2010).

De interventies die ingezet zijn hebben effect gehad. Zo blijkt uit de klassenklimaatschaal (Donkers, 2009) die af is genomen in eind april dat de onderlinge leerlingrelaties nog ondergemiddeld zijn, maar dat de sfeer in de groep gemiddeld is geworden. Uit de resultaten van de gevoelsthermometer van het groepsklimaat (Klasse, 200) kan opgemaakt worden dat het groepsklimaat nog steeds verbeterd moet worden, maar dat er al wel een kleine vooruitgang is gemaakt. Uit de sociogram blijkt dat Sanne nu door één leerling positief gekozen wordt, terwijl uit de nulmeting bleek dat Sanne geen vriendschappelijk contact had. Uit de eindmeting van de BOTS-vragenlijst blijkt dat dezelfde vaardigheden te kort schieten (Verstegen & Lodewijks, 2001). Deze resultaten zijn te danken aan met name het programma Oplossingsgericht werken in de klas (Roovers, 2010). De methoden Kids' Skills en Handleiding voor jezelf hebben weinig vooruitgang geboekt, blijkt uit observaties van mij en van de groepsleerkrachten. Volgens de literatuur zouden de methoden Kids' Skills en Handleiding voor jezelf inzetbare methoden zijn om Sanne te begeleiden. Dit kan niet worden bevestigd uit mijn onderzoek.

Inhoudsopgave

Samenvatting	blz. 2
Inhoudsopgave	blz. 3
Inleiding	blz. 6
1. Aanleiding en probleemstelling	blz. 8
1.1 Huidige situatie waaruit het onderwerp is ontstaan	blz. 8
1.2 Wat is er verder bekend over Sanne?	blz. 9
1.3 Doel van het onderzoek	blz. 10
1.4 Doel in het onderzoek	blz. 10
1.5 De deelvragen	blz. 10
2. Theoretische onderbouwing	blz. 11
2.1 Wat wordt er verstaan onder pedagogische onderwijsbehoeften?	blz. 11
2.2 Wat is een pedagogisch en een veilig groepsklimaat?	blz. 11
2.3 Hoe meet ik de relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten en haar leerkrachten?	blz. 14
2.4 Welke vaardigheden moet ik als RT-er bezitten?	blz. 15
2.5 Welke interventies kan ik als RT-er inzetten?	blz. 15
2.5.1 Methode Kids' Skills	blz. 15
2.5.2 Oplossingsgericht werken in de klas	blz. 15
2.5.3 Handleiding voor jezelf	blz. 16
3. Onderzoeksmethodologie	blz. 17
3.1 Onderzoeksvragen en deelvragen	blz. 17
3.2 Onderzoeksvorm	blz. 18
3.3 Onderzoeksmiddelen	blz. 18
3.3.1 Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?	blz. 18
3.3.2 Wat voor klimaat heerst er in groep 3?	blz. 18
3.3.2.1 De klassenklimaatschaal	blz. 18
3.3.2.2 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat	blz. 19

3.3.2.3 Sociogram	blz. 19
3.3.3 Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?	blz. 19
3.3.3.1 De BOTS-vragenlijst	blz. 19
3.3.4 Welke interventies zet ik in en wat zijn hiervan de effecten?	blz. 20
3.4 Ethiek	blz. 20
4. Data analyse en resultaten	blz. 21
4.1 Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?	blz. 21
4.2 Wat voor klimaat heerst er in groep 3?	blz. 21
4.2.1 De klassenklimaatschaal	blz. 21
4.2.2 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat	blz. 22
4.2.3 Sociogram	blz. 22
4.3 Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?	blz. 23
4.3.1 De BOTS-vragenlijst	blz. 23
4.3.1.1 Relatie tussen Sanne en de leerkrachten	blz. 23
4.3.1.2 Relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten	blz. 24
4.4 Wat zijn de effecten van de ingezette interventies?	blz. 26
4.4.1 Het logboek	blz. 26
4.4.2 De klassenklimaatschaal	blz. 26
4.4.3 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat	blz. 27
4.4.4 Sociogram	blz. 27
4.4.5 De BOTS-vragenlijst	blz. 27
4.4.4.1 Relatie tussen Sanne en de leerkrachten	blz. 27
4.4.4.2 Relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten	blz. 29
5. Conclusies en aanbevelingen	blz. 30
5.1 Conclusies	blz. 30
5.2 Aanbevelingen	blz. 32
6. Evaluatie onderzoek	blz. 34
Literatuur	blz. 37

Bijlagen	blz. 39
Bijlage 1 - Roos van Leary	blz. 39
Bijlage 2 - Vaardigheden die ik als RT-er moet bezitten	blz. 41
Bijlage 3 - De 15 stappen van de methode Kids' Skills	blz. 44
Bijlage 4 - Oplossingsgericht werken	blz. 46
Bijlage 5 - Handleiding voor jezelf	blz. 48
Bijlage 6 - De klassenklimaatschaal	blz. 50
Bijlage 7 - De gevoelsthermometer van het groepsklimaat	blz. 53
Bijlage 8 - Uitwerking van de begrippen van de BOTS-vragenlijst	blz. 56
Bijlage 9 - De BOTS-vragenlijst	blz. 58
Bijlage 10 - Handelingsgericht werken	blz. 64
Bijlage 11 - Het logboek van de ingezette interventies	blz. 83

Inleiding

Mijn naam is Nicole Embregts en na vier jaar gestudeerd te hebben aan de Pabo, heb ik er voor gekozen om nog een jaar door te studeren. Op het moment volg ik de opleiding Master Special Educational Needs (Master SEN). De reden waarom ik door ben gaan studeren is, omdat ik naar mijn idee niet genoeg verdieping heb gekregen op de Pabo over zorg die ik kan bieden aan kinderen met leer- en/of gedragsproblemen.

Toen eenmaal het leerjaar van de Master SEN aanbrak, werd verteld dat we modules moesten volgen waarin verschillende onderwerpen en vakgebieden behandeld werden. Ik had toen nog geen idee wat het onderwerp van mijn meesterstuk zou worden. Inmiddels was mijn stage ook al begonnen op een reguliere basisschool, die voor mij al twee jaar bekend is. Ik heb hier stage gelopen gedurende mijn derde en vierde leerjaar van de Pabo. Hierdoor was ik verzekerd van een goede samenwerking met de teamleden, omdat ik voor hen al bekend was. Echter heb ik tijdens die twee jaar niet veel zicht gehad op de zorg die aangeboden werd voor leerlingen. Daar is dit jaar natuurlijk verandering in gekomen.

Zoals ik al heb beschreven wist ik in het begin van het jaar nog niet waar mijn interesses lagen, maar daar ben ik snel achter gekomen toen ik een aantal weken werkzaam was als remedial teacher in opleiding op de onderzoeksschool. Op deze school is er namelijk sprake van veel leerlingen met gedragsproblemen. Zodoende is de leerling Sanne opgevallen.

Sanne kwam de klas binnen en ging aan haar tafel zitten. Ze zag dat er een spleet was tussen haar tafel en de tafel van haar overbuurvrouw. Haar overbuurvrouw was aan het kletsen met een leerling die naast haar stond en ze had haar vingers aan de achterkant van haartafel. Volgens de leerkracht heeft Sanne vervolgens haar tafel tegen de tafel van de overbuurvrouw aangeschoven, waardoor de vingers klem kwamen te zitten. Als straf moest Sanne haar tafel los schuiven en alleen gaan zitten. Sanne begon te tikken met haar potlood op de tafel. Nadat de leerkracht haar meerdere malen heeft geprobeerd te corrigeren, is Sanne op de gang gezet met werk. Sanne liep niet uit zichzelf naar de gang, maar besloot te weigeren. De leerkracht heeft Sanne vastgepakt en haar naar een plek op de gang gesleept. Dit ging niet gemakkelijk, want Sanne verzette zich hevig en begon te schreeuwen: "Nee wil ik niet!". De directeur kwam aanlopen, omdat hij het gekrijs hoorde en heeft de leerkracht geholpen om Sanne op de plek in de gang te zetten. De directeur is tevens op de hoogte van het gedrag van Sanne en keurt het goed dat er fysiek contact gemaakt wordt als Sanne weigert mee te gaan. De leerkracht heeft ervoor gekozen om Sanne op de gang te zetten,

omdat ze de andere kinderen in de groep afleidde en dat een aantal kinderen in de groep haar gedrag over begonnen te nemen.

De kinderen moeten een stuk door de gang lopen om naar het toilet te kunnen. Sanne zat in dat stukje van de gang. Het kind wat naar het toilet moest zag dat Sanne nog niet hard gewerkt en zei dat ze wel door moest werken. Sanne reageerde agressief naar het kind door te schreeuwen dat ze zich nergens mee moest bemoeien.

Aan het eind van ochtend mocht Sanne weer proberen om in de klas te werken. Sanne maakte haar werk weer niet, maar de leerkracht liet haar wel in de klas zitten. Ze had geen puf om weer de strijd met haar aan te gaan. Toen eenmaal de schoolbel ging, ging Sanne plotseling onder tafel zitten. Haar moeder komt haar altijd in de klas ophalen, waardoor ze Sanne onder de tafel zag zitten. De leerkracht heeft aangegeven dat het die dag niet goed is gegaan en dat ze nu ineens uit het niets onder de tafel is gaan zitten. Moeder gaf de volgende reactie: "Ik denk dat dit komt, omdat ze dan weet dat mama er aan komt. Ja, zie je wel ik zie Sanne al lachen". Sanne lachte, stond op en liep met haar moeder mee de klas uit.

Door middel van dit onderzoek wil ik er voor zorgen dat de gedragsproblemen die Sanne vertoont verminderen. Het is voor mij als remedial teacher en voor mij als groepsleerkracht een voordeel om te weten te komen welke interventies ik in kan zetten bij een leerling met gedragsproblemen. Niet alleen ik zal voordeel halen uit dit onderzoek, maar ook de leerkrachten van de leerling in groep 3. Hen wil ik namelijk aanbevelingen kunnen doen over hoe zij het beste om kunnen gaan met Sanne, waardoor het gedrag wat ze vertoont steeds meer gewenst wordt.

In hoofdstuk 1 is de situatie waaruit mijn onderwerp is ontstaan uitgebreider beschreven. Ik zal meer achtergrondinformatie over Sanne in groep 3 beschrijven, ik geef het doel van en in het onderzoek aan en ik beschrijf wat mijn onderzoeks- en deelvragen zijn.

Hoofdstuk 1

Aanleiding en probleemstelling

In dit hoofdstuk wordt kennis gemaakt met de probleemsituatie die zich voordoet op de onderzoekschool. Ik wil preventief te werk wil gaan, door een probleem wat nu speelt aan te pakken. Hierdoor hoop ik dat het probleem waar de school mee kampt verdwijnt.

1.1 Huidige situatie waaruit het onderwerp is ontstaan

Sinds het schooljaar 2010 ben ik op een reguliere school werkzaam als remedial teacher in opleiding. De leerkrachten op deze school hebben, net zoals alle andere leerkrachten in het land, recht op compensatieverlof of verlof in het kader van bevordering arbeidsparticipatie ouderen (ook wel de BAPO-regeling genoemd) (CAO PO, 2009). Het probleem op deze school is de invulling van deze dagen van de leerkrachten in de bovenbouwgroepen. De meeste leerkrachten willen deze verlofdagen liever niet overnemen, omdat zij zich hier niet bekwaam voor voelen. Het gaat niet over de lesstof die aan de kinderen aangeboden moet worden, maar over het gedrag wat de kinderen vertonen. De meeste leerkrachten op deze school hebben het idee de kinderen in de bovenbouw 'niet aan te kunnen'. Inmiddels heb ik persoonlijke ervaringen opgedaan in de bovenbouwklassen van deze school door in te vallen bij ziekte van de groepsleerkracht. De kinderen kunnen erg gemeen zijn tegen elkaar, wat zich uit in vechtpartijen tijdens het speelkwartier en schelden door de klas. De kinderen lijken hier geen rem in te hebben, waardoor de ruzies en de emoties steeds hoger oplopen. Dit uit zich ook naar de (inval)leerkracht. De kinderen luisteren niet, zijn brutaal en drukken hun eigen zin door. Door al deze omstandigheden kan de (inval)leerkracht al snel met de handen in het haar komen te zitten.

Ik wil met behulp van dit onderzoek preventief insteken op de escalatie van gedragsproblemen van kinderen in de bovenbouw. Naar mijn mening kunnen deze problemen toenemen naarmate het kind ouder wordt. Juist daarom vind ik het zo belangrijk om gedragsproblemen aan te pakken bij kinderen in de onderbouw. Zodoende is Sanne in groep 3 in beeld gekomen. De leerkracht van deze groep heeft mij aangesproken dat ze niet goed meer weet hoe ze om moet gaan met de gedragsproblemen die Sanne vertoont.

1.2 Wat is er verder bekend over Sanne?

Gesprek met de moeder (23-12-2010)

De moeder vertelt dat het gedrag wat Sanne nu in groep 3 vertoont, niet het geval was in groep 2. Volgens de moeder ligt dit aan de leerkrachten. De leerkracht van groep 2 stelde volgens de moeder haar grenzen en als Sanne zich daar niet aan hield, wist ze wat de consequenties waren. Volgens de moeder betuttelen de leerkrachten van groep 3 Sanne te veel, wat averechts werkt. Sanne zou daar alleen maar misbruik van gaan maken. Sanne gaat dit leerjaar niet met plezier naar school en zou het liefste weer terug naar de kleuterklas willen. Dit komt volgens de moeder door de klasgenoten. Ze maken volgens haar veel vervelende opmerkingen. Wanneer Sanne daar op in gaat, spreken de leerkrachten alleen Sanne aan, vertelt de moeder. De moeder vindt Sanne de zondebok van de klas. Verder geeft moeder aan dat ze een problematische achtergrond heeft. De agressieve houding die Sanne regelmatig aanneemt naar kinderen toe wanneer er iets afspeelt, komt volgens de moeder door zichzelf. Zij vertelt dat ze Sanne aan heeft geleerd die houding aan te nemen, omdat ze dan sterk over zou komen. Dit vindt de moeder erg belangrijk, omdat ze wil dat haar kind zich later kan redden in de maatschappij. De moeder ziet het gedrag van Sanne niet als een probleem, maar dat ze het niet leuk vindt om naar school te gaan wel. Het gedrag wat Sanne op school vertoont, laat ze niet zien thuis. De moeder vertelt dat Sanne heel goed weet waar haar grenzen liggen. Sanne laat ook thuis zien dat ze een eigen willetje heeft, maar de moeder kan dit bedwingen. Verder vertelt ze dat de band met Sanne heel speciaal is en dat de moeder alles is voor Sanne. Dit komt hoogstwaarschijnlijk ook, doordat haar vader buiten beeld is, vertelt de moeder.

Gesprek met de leerkracht (22-12-2010)

De leerkracht geeft aan dat het gedrag wat Sanne nu in groep 3 vertoont nieuw is. In groep 2 kon Sanne wel koppig zijn, maar ging het niet zo ver als in deze groep. Sanne ligt regelmatig dwars en functioneert hierdoor niet mee in de groep. Volgens de leerkracht blokkeert Sanne, wanneer ze ziet dat een kind aandacht krijgt. Sanne lijkt dan opstandig gedrag te vertonen, om ervoor te zorgen dat de aandacht naar haar toe gaat, in plaats van naar het andere kind. Verder heerst er in de groep geen prettige sfeer. De kinderen kunnen erg vitten op elkaar en hebben geen goede luisterhouding. Hierdoor is het steeds onrustig in de klas. Wanneer er een voorval speelt in de groep, neemt Sanne een agressieve houding aan. Verder heeft ze geen juiste werkhouding. Ze heeft haar werk vaak niet op tijd af en wanneer de leerkracht daar iets van zegt doet ze ongeïnteresseerd.

1.3 Doel van het onderzoek

Ik wil door middel van dit onderzoek bereiken dat Sanne mee functioneert in de groep en dat ze gewenst gedrag vertoont. Verstegen en Lodewijks (2001) omschrijven dat LaGreca (1993) sociaal gedrag als volgt beschrijft: *“Sociaal vaardig gedrag is elk geaccepteerd gedrag dat bijdraagt tot het initiëren en handhaven van positieve sociale interacties. Een tekort of een teveel van een bepaald gedrag vormen daarbij aanwijzingen voor sociaal onvaardig gedrag.* Hiernaast wil ik ervoor zorgen dat er een veilig groepsklimaat gaat heersen in groep 3.

1.4 Doel in het onderzoek

Ik wil te weten komen hoe ik als remedial teacher in kan steken op het gedrag van Sanne, zodat ze gewenst gedrag gaat vertonen. Ik wil te weten komen welke onderwijsbehoeften nodig zijn en hoe de sfeer in de groep verbeterd kan worden. Dit leidt mij tot de volgende centrale vraagstelling: *Hoe kan ik als remedial teacher (in opleiding)¹ een leerling in groep 3 met speciale pedagogische onderwijsbehoeften een pedagogisch en veilig groepsklimaat bieden?*

1.5 De deelvragen

Theorievragen

1. Wat wordt er verstaan onder pedagogische onderwijsbehoeften?
2. Wat is een pedagogisch en een veilig groepsklimaat?
3. Hoe meet ik de relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten en haar leerkrachten?
4. Welke vaardigheden kan ik als RT-er bezitten?
5. Welke interventies kan ik als RT-er inzetten?

Praktijkvragen

6. Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?
7. Wat voor klimaat heerst er in groep 3?
8. Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?
9. Welke interventies zet ik en wat zijn hiervan de effecten?

---

¹ Wordt in het verdere onderzoek aangeduid als RT-er

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing

In hoofdstuk 1 is de centrale vraagstelling en de daarbij horende deelvragen van mijn onderzoek beschreven. In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de theoretische deelvragen.

2.1 Wat wordt er verstaan onder pedagogische onderwijsbehoeften?

Volgens Pameijer en van Beukering (2008) sluiten onderwijsbehoeften aan bij de vraag wat het kind nodig heeft om een doel te bereiken. Er kan volgens Clijnen, Gijzen en de Lange (2007) onderscheid gemaakt worden tussen twee onderwijsbehoeften, namelijk instructiebehoeften en pedagogische behoeften. Instructiebehoeften zijn gericht op de lesstof. De leerling vraagt dan om meer begeleiding bij de cognitieve vakken. Wanneer een leerling geen sociaal gedrag vertoont en niet de juiste werkhouding heeft, heeft de leerling behoefte aan extra begeleiding. Dit wordt een pedagogische onderwijsbehoefte genoemd. Volgens Timmerman (2002) houdt een werkhouding in: *“een verzameling van gedragingen, die een taakoplossing positief of negatief kunnen beïnvloeden. In het geval van een negatieve invloed spreken we dus van werkhoudingsproblemen”*. De probleemgedragingen kunnen uiterlijk zichtbaar zijn. Voorbeelden hiervan zijn dat de leerling niet begint te werken of stopt met werken en begint rond te kijken. Hiernaast is er ook probleemgedrag wat niet uiterlijk zichtbaar is. Dit gedrag wordt denkgedrag genoemd. Een voorbeeld hiervan is dat het kind weg droomt en aan iets anders denkt dan aan de taak. Volgens van der Ploeg en Mooij (1998) is sociaal gedrag gericht op andere personen en de omgeving. Verstegen en Lodewijks (2001) omschrijven dat LaGreca (1993) sociaal gedrag als volgt beschrijft: *“Sociaal vaardig gedrag is elk geaccepteerd gedrag dat bijdraagt tot het initiëren en handhaven van positieve sociale interacties. Een tekort of een teveel van een bepaald gedrag vormen daarbij aanwijzingen voor sociaal onvaardig gedrag*. Hierbij moet gekeken worden naar de wisselende sociale vaardigheden die afhankelijk zijn van de situaties. De context speelt dus een belangrijke rol. Wanneer er gesproken wordt over pedagogische onderwijsbehoeften, betekent dit dat een kind extra begeleiding nodig heeft op het sociale gedrag en de werkhouding.

2.2 Wat is een pedagogisch en een veilig groepsklimaat?

Volgens van Eijkeren (2005) is de sfeer op school belangrijk, omdat dit bepalend is voor de ontwikkeling van een kind. Voor de ontwikkeling is het van groot belang dat het kind zich veilig en vertrouwd voelt. Dijkstra, Karsten, Veenstra en Visscher (2001) beschrijven dat de

leerkracht hier een belangrijke rol in speelt. Voor een veilig en vertrouwd gevoel moet de leerkracht zorgen voor onderling respect van de leerlingen, zelfvertrouwen van de leerlingen, structuur in de groep en een functionele en ordelijke leeromgeving. Daarnaast is er sprake van een pedagogisch klimaat wanneer de zelfstandigheid en de verantwoordelijkheid van de leerling wordt gestimuleerd.

Van Eijkeren (2005) beschrijft dat in de groep een pedagogisch klimaat heerst, wanneer er rekening gehouden wordt met de basisbehoeften van kinderen. Er zijn drie basisbehoeften, namelijk behoefte aan relaties, competentie en autonomie.

De competentie relatie sluit aan bij de behoeften veiligheid en geborgenheid. Veiligheid kan worden gecreëerd door een relatie met de leerlingen aan te gaan en zorgen dat er goed contact opgebouwd wordt. Hiernaast wordt er gewerkt aan de onderlinge relaties tussen kinderen, wat een belangrijk aspect is om een veilig groepsklimaat te creëren. De leerkracht grijpt in als hij merkt dat een leerling geen contact heeft met leerlingen in de groep. Onder de basisbehoefte competentie valt het gevoel dat de leerling iets kan. De leerkracht heeft de mogelijkheid om het zelfvertrouwen van de leerling te versterken. Een synoniem voor autonomie is onafhankelijkheid. De leerkracht bevordert de onafhankelijkheid door leerlingen zelfstandig te laten werken en zelf beslissingen te laten nemen.

Volgens Leenders (1993) heeft het buitenschoolse leven ook invloed op het pedagogisch klimaat. Er zijn duidelijke verschillen in ontwikkeling tussen kinderen waar te nemen door de verschillende omgevingen waar kinderen in opgroeien. Het is belangrijk dat de leerkracht zijn handelen afstemt op de verschillen van leerlingen.

Janssen-Vos (2003) beschrijft dat er zowel een pedagogisch klimaat als een veilig groepsklimaat moet heersen, willen leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Een veilig groepsklimaat moet voldoen aan de drie basisvoorwaarden veiligheid, invloed en persoonlijk contact. Met veiligheid wordt bedoeld dat iedere leerling wordt gewaardeerd en wordt gerespecteerd zoals hij is. Invloed houdt in dat alle leerlingen invloed hebben op wat er gebeurt in de groep. Met het persoonlijk contact wordt bedoeld dat iedere leerling met één of meer leerlingen vriendschappelijk contact heeft. In figuur 1 is te zien wat de kenmerken zijn van een onveilig klimaat en in figuur 2 is te zien wat de kenmerken zijn van een onveilig klimaat.

Een onveilige groep is een klas waar:

<i>Kinderen</i>	<i>Leerkracht</i>
- kinderen niet zichzelf durven zijn en dus de clown uithangen, niet meedoen, proberen aan meedoen te ontkomen - kinderen andere kinderen uitlachen - kinderen geen verantwoordelijkheid nemen voor het groepsproces - kinderen vooral iets doen om te 'scoren' bij de stoere kinderen van de groep - drukke jongens veel aandacht krijgen	- de leerkracht zich regelmatig wanhopig voelt of verbitterd, of met harde hand regeert - de leerkracht kinderen tegen elkaar uitspeelt en niet optreedt tegen pesters - de leerkracht op een sarcastische manier feedback geeft ('oh, daar hebben we Mohammed weer!') - de leerkracht bij kinderen sociaal gewenst gedrag uitlokt - de leerkracht verhalen van kinderen vaak niet gelooft

Figuur 1: Kenmerken van een onveilige groep

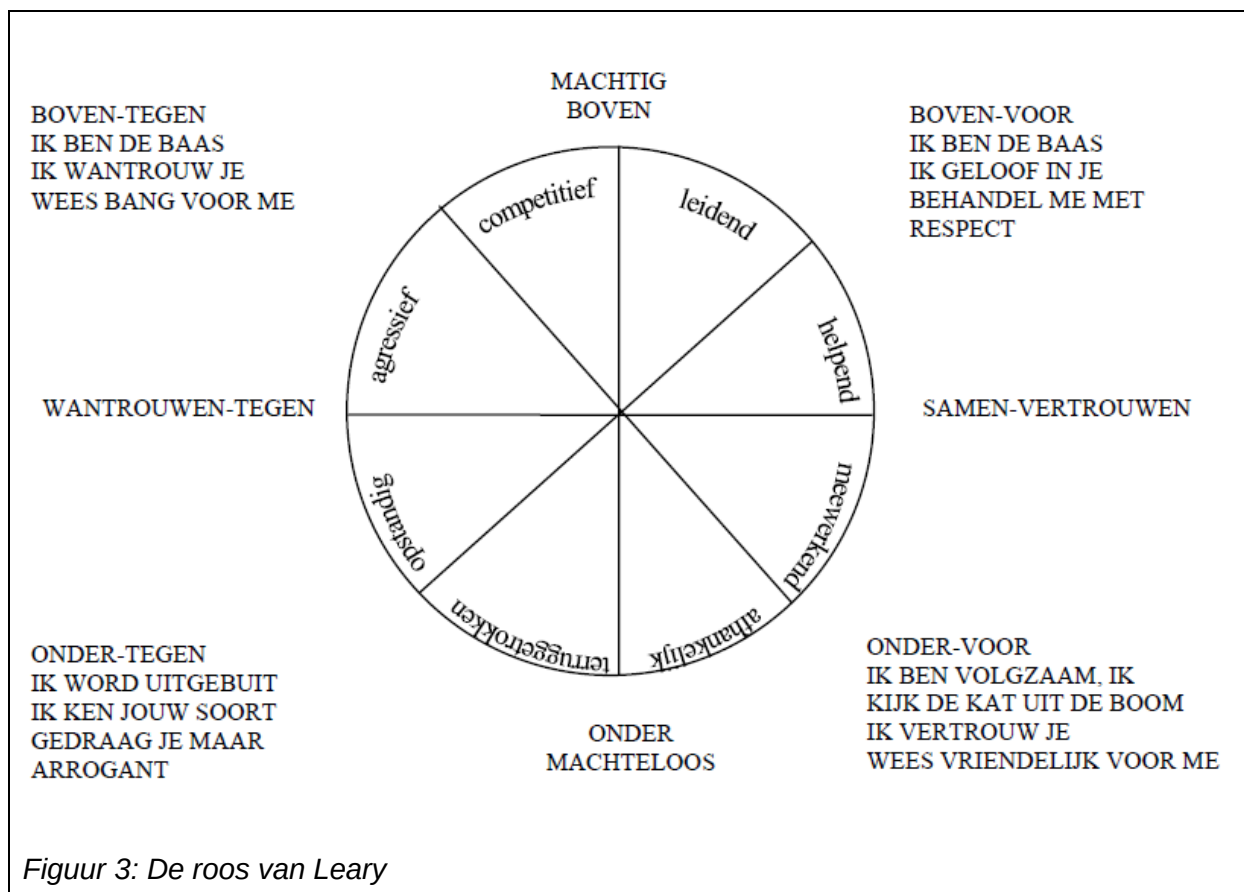
Een veilige groep is een groep waar:

<i>Kinderen</i>	<i>Leerkracht</i>
- niemand er uit ligt - alle kinderen met elkaar samenwerken - meisjes en jongens met elkaar contact hebben - kinderen elkaar helpen - kinderen elkaar positieve feedback geven - verschillen in kwaliteiten en achtergronden worden geaccepteerd - kinderen elkaar en de leerkracht vragen stellen - kinderen zich uitgenodigd voelen om zich persoonlijk te uiten	- de leerkracht gericht leiding geeft - de leerkracht oog heeft voor ontwikkeling van kinderen - de leerkracht veiligheid creëert door alle kinderen expliciet te waarderen en ruimte te geven - de leerkracht dominante kinderen begrenst - de leerkracht stille, onzekere en aarzelen- de kinderen ondersteunt

Figuur 2: Kenmerken van een veilige groep

2.3 Hoe meet ik de relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten en haar leerkrachten?

Van der Wolf en van Beukering (2009) beschrijven dat Leary (1957) een model heeft ontwikkeld waarbij de relatie tussen mensen in kaart gebracht wordt. Dit model wordt ook wel de 'Roos van Leary' genoemd. Dit interactiemodel laat zien welk interpersoonlijk voorkeursgedrag wordt getoond. Het interactiewiel is te onderscheiden in een verticale en een horizontale as. De horizontale as zegt iets over macht en dominantie en de verticale as zegt iets over de betrokkenheid van mensen. Verder bestaat de interactieroos uit acht sectoren. In welke sector het voorkeursgedrag valt, is afhankelijk van de posities op de verticale en de horizontale as. De acht sectoren zijn: leidend, helpend, meewerkend, aanhankelijk, teruggetrokken, opstandig, agressief en competitief. In figuur 3 is de roos van Leary te zien. Meer uitleg over deze roos is te vinden in bijlage 1.

2.4 Welke vaardigheden moet ik als RT-er bezitten?

Als RT-er moet ik bepaalde vaardigheden bezitten om Sanne, haar klasgenoten en de leerkrachten te helpen het probleem te doen laten verdwijnen. Eén van de vaardigheden die ik moet bezitten, is effectief met leerlingen communiceren (competentieprofiel RT, Master SEN, 2011). Wanneer ik dit goed kan, kan dit gesprek de leerling helpen een beter zicht te krijgen op zijn eigen sterkten en zwakten. Hierdoor wordt de leerling zich bewust van het probleem. De andere vaardigheden die ik als RT-er moet bezitten, staan beschreven in het competentieprofiel RT master SEN, dat ik op heb genomen in bijlage 2.

2.5 Welke interventies kan ik als RT-er inzetten?

2.5.1 Methode Kids' Skills

Kids' Skills (Furman, 2006) is een methode waarmee kinderen op een positieve en constructieve manier problemen overwinnen door nieuwe vaardigheden aan te leren. Kids' Skills begint met het probleem te vertalen naar een vaardigheid die vereist is om het probleem te laten verdwijnen. Er wordt in deze methode dus ingestoken op de vaardigheid dat het kind moet leren. Dit wordt gedaan door met het kind overeenstemming te zoeken over de vaardigheid dat het kind aan moet leren. Hierdoor wordt er motivatie bij de leerling opgewekt. Zodra de belangstelling van het kind is opgewekt, wordt er geoefend met de vaardigheid die het kind aan moet leren om het probleem om te lossen. Als blijkt dat het kind de vaardigheid heeft aangeleerd, wordt er een feestje gevierd. De methode is systematisch door te lopen door het volgen van de 15 stappen. De 15 stappen van de methode Kids' Skills zijn te vinden in bijlage 3.

2.5.2 Oplossingsgericht werken in de klas

Roovers (2010) heeft een programma ontwikkeld waarbij door middel van een implementatieplan, observaties en 'coaching the job', concrete veranderingen aangebracht kunnen worden. Door middel van verschillende klassikale en individuele opdrachten, wordt er door dit programma meer inzicht gegeven in het gedrag van leerlingen individueel en van de leerlingen als groep. Hierdoor beseffen de kinderen wat er goed gaat in de klas en wat er nog verbeterd kan worden. Bij dit programma worden de positieve aspecten van het klimaat in de groep extra benadrukt. Een leerkracht zou dit programma uit gaan voeren in groep 3. Mijn taak als RT-er zou zijn om samen met haar de werkbladen die bij dit programma horen aan te passen aan het niveau van groep 3. Daarnaast zal ik aanwezig zijn bij de uitvoering in de klas om te observeren en te ondersteunen. Meer over oplossingsgericht werken in de klas is te vinden in bijlage 4.

2.5.3 Handleiding voor jezelf

Manders en Schrurs (2009) hebben een praktische methode voor psycho-educatie aan kinderen ontwikkeld. Zij beschrijven dat volgens Buwalda (2008) psycho-educatie valt onder voorlichting geven over de stoornis, het bevorderen van zelfcontrole, het stimuleren van eigen probleemoplossingen en het ontwikkelen van cognitieve vaardigheden. *‘Psycho-educatie betekent letterlijk: onderwijs aan, scholing van de geest’*. De methode handleiding voor jezelf werkt met praatboeken en met werkboeken. De praat- en werkboeken die aansluiting hebben op Sanne heten ‘hoe ik ben’ en ‘hoe ik denk en voel’. Zo leert Sanne haar plaats op de wereld zien en haar gevoelens en gedachten te verwoorden, waardoor ze haar zelfinzicht kan verbeteren. Meer over Handleiding voor jezelf is te vinden in bijlage 5.

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk beschrijf ik nogmaals mijn centrale vraagstelling en de daarbij horende deelvragen. In hoofdstuk 2 heb ik de theorievragen beantwoord. In dit hoofdstuk beschrijf ik op welke manier en met welke onderzoeksinstrumenten ik de praktijkvragen ga beantwoorden in hoofdstuk 4. Bij elke deelvraag maak ik gebruik van minimaal drie verschillende onderzoeksinstrumenten, waardoor ik gebruik maak van triangulatie. Dit begrip betekent volgens Harinck (2007) *'het gebruik van meerdere gegevensbronnen'*. Harinck beschrijft verder dat bij het toepassen van het onderzoeksinstrument de betrouwbaarheid en validiteit van belang is. Dit ga ik realiseren door de verzamelde gegevens nauwkeurig en eerlijk te verwerken.

3.1 Onderzoeksvragen en deelvragen

De centrale vraagstelling: *Hoe kan ik als RT-er een leerling in groep 3 met speciale pedagogische onderwijsbehoeften een pedagogisch en veilig groepsklimaat bieden?*

Theorievragen

1. Wat wordt er verstaan onder pedagogische onderwijsbehoeften?
2. Wat zijn een pedagogisch en veilig groepsklimaat?
3. Hoe meet ik de relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten en haar leerkrachten?
4. Welke vaardigheden moet ik als RT-er bezitten?
5. Welke interventies kan ik als RT-er inzetten?

Praktijkvragen

6. Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?
7. Wat voor klimaat heerst er in groep 3?
8. Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?
9. Welke interventies zet ik en wat zijn hiervan de effecten?

3.2 Onderzoeksvorm

De onderzoeksvorm die ik toe ga passen heet een individugericht onderzoek. Harinck (2010) beschrijft dat Hutjes en van Buuren (1996) een individuonderzoek ook wel een casestudy noemen. In een casestudy is er sprake van een casusleerling, waarbij er aandacht wordt besteed aan de problematiek, de plan van aanpak, de uitvoering en de resultaten. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de keuze van de genomen uitvoeringen. De casus van de leerling is beschreven in hoofdstuk 1.1. Bij een casestudy is het belangrijk dat de casus vanuit verschillende gezichtspunten wordt benaderd. De visie op het gedrag volgens de leerkracht en volgens de moeder is beschreven in hoofdstuk 1.2. De participanten zijn in dit onderzoek Sanne, de groepsgenoten van Sanne, de leerkrachten van Sanne, de RT-er en de IB-er.

3.3 Onderzoeksmiddelen

Per praktijkvraag beschrijf ik welke onderzoeksmiddelen ik toe ga passen.

3.3.1 Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?

Volgens Pameijer en van Beukering (2008) benader ik de hulpvraag van de leerling door handelingsgericht te werken. Door systematisch te werk te gaan analyseer ik de onderwijsbehoeften, zoek ik naar mogelijke verklaringen van het probleem en geef ik advies dat gericht is op het aanpakken van het probleem wat zich voordoet. Door handelingsgericht te werken kan ik uiteindelijk de speciale onderwijsbehoeften van de leerling in kaart brengen.

3.3.2 Wat voor klimaat heerst er in groep 3?

3.3.2.1 De klassenklimaatschaal

Donkers en Jeninga (2009) hebben de klassenklimaatschaal ontwikkeld. Om het klimaat in kaart te brengen, kan dit onderzoeksinstrument worden toegepast. De klimaatschaal is een vragenlijst in de vorm van stellingen. De vragenlijst start met stellingen waarbij de leerling aan kan geven hoe hij de sfeer in de klas vindt en wat hij van de klasgenoten vindt, bijvoorbeeld: "In deze klas worden leerlingen gepest". Dan volgen er stellingen die betrekking hebben op de leerkracht(en). Een voorbeeld van een stelling hierover is: "Ik vind deze leraar aardig". Bij het invullen hebben de leerlingen de keuze uit (bijna) nooit, soms, regelmatig en altijd.

Leerlingen in groep 3 kunnen deze vragenlijst niet zelf invullen, omdat zij de stellingen nog niet kunnen lezen. Daarom zal ik mondeling met elke leerling de stellingen doorlopen. De vragenlijst van de klassenklimaatschaal is te vinden in bijlage 6.

3.3.2.2 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat

Het tweede onderzoeksinstrument wat ik toe ga passen om het groepsklimaat in kaart te brengen, is de gevoelsthermometer (Klasse, 2006). De gevoelsthermometer van het groepsklimaat bestaat uit vijf vragen, waarbij de leerlingen antwoord moeten geven volgens de wijze van de vijf-puntenschaal. De punten worden aan het eind van de lijst opgeteld, waaruit een bepaalde score komt. Deze score vertelt of het groepsklimaat nader onderzocht dient te worden, of het groepsklimaat beter kan of dat het er een positief groepsklimaat heerst. Ook deze vragenlijst zal ik mondeling afnemen, omdat de woorden te moeilijk zijn voor groep 3 om te lezen. De vragenlijst van de gevoelsthermometer van het groepsklimaat is te vinden in bijlage 7.

3.3.2.3 Sociogram

Van Eijkeren (2005) beschrijft dat door een sociogram vriendschapsrelaties in kaart kunnen worden gebracht. Deze relaties worden in kaart gebracht door een aantal vragen aan elk kind te stellen. Door de antwoorden in een overzichtelijk schema te zetten (via Sometics.nl) wordt duidelijk welke leerlingen goed met elkaar op kunnen schieten en welke niet. Daarnaast wordt ook duidelijk welke leerlingen graag met elkaar spelen en welke niet. Ik ga de betrouwbaarheid en validiteit realiseren door de kinderen via de website zelf de vragen laten te beantwoorden. De resultaten van deze vragen komen via deze site naar voren.

3.3.3 Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?

3.3.3.1 De BOTS-vragenlijst

Volgens Verstegen en Lodewijks (2001) staat de naam BOTS voor de verticale en horizontale as van de 'Roos van Leary', namelijk boven-onder en tegen-samen. Er zijn twee verschillende onderdelen in de BOTS-vragenlijst. Onderdeel A betreft de relatie tussen de opvoeder en het kind en onderdeel B betreft de relatie tussen het kind en andere kinderen. Onderdeel A heeft geen meerwaarde om voor te leggen aan de moeder, omdat eerder al in een gesprek duidelijk is geworden hoe de relatie is tussen moeder en kind (zie hoofdstuk 1.2). Wel heeft het een meerwaarde om onderdeel A voor te leggen aan de leerkracht. Hierdoor wordt het gedrag inzichtelijk voor de leerkracht. Om in kaart te brengen wat de sociale vaardigheden van een leerling zijn, is het van belang onderdeel B voor te leggen. De sociale vaardigheden worden in een interactiewiel weergegeven. Uit dit wiel zal blijken welke interactiepositie een overdrijving of een tekort komt. Een overdrijving betekent dat de leerling de desbetreffende interactiepositie beheerst en een tekort betekent dat een leerling de desbetreffende interactiepositie nog niet beheerst. De interactiestijlen hebben

verschillende betekenissen:

- Boven-Samen betekent leiden en advies geven.
- Samen-Boven betekent zorgen.
- Samen-Onder betekent volgen.
- Onder-Samen betekent afwachten.
- Onder-Tegen betekent zich terugtrekken.
- Tegen-Onder betekent zich afzetten.
- Tegen-Boven betekent strijden.
- Boven-Tegen betekent winnen.

(Verstegen en Lodewijks, 2001)

De volledige uitwerking van de begrippen is te vinden in bijlage 8.

De BOTS-vragenlijst is te vinden in bijlage 9.

3.3.4 Welke interventies zet ik in en wat zijn hiervan de effecten?

De interventies die ik inzet om te werken aan de speciale pedagogische onderwijsbehoeften zijn de methoden Kids' Skills en Handleiding voor jezelf. Om de leerlingen een pedagogisch en veilig groepsklimaat te bieden, ontwerp ik de werkbladen van het programma 'oplossingsgericht werken in de klas' en zal ik aanwezig zijn om de leerkracht tijdens het uitvoeren van de activiteiten te ondersteunen. Deze interventies heb ik uitgewerkt in hoofdstuk 2.5. Deze interventie Kids' Skills komt terug tijdens het handelingsgericht werken. Ook wil ik het zelfinzicht van Sanne verbeteren door middel van Handleiding voor jezelf. De effecten ga ik meten door een begin- en een eindmeting te houden. Ik zal eerst een gesprek voeren met de leerkrachten over het gedrag van Sanne (in de groep) en ik zal gaan observeren. Nadat het programma Oplossingsgericht werken in de klas en het handelingsplan volledig is uitgevoerd, zal ik een eindmeting houden. Dit doe ik weer door een gesprek te voeren met de leerkracht en door te observeren. Uit dit gesprek zal blijken of het groepsklimaat is verbeterd en of de vaardigheid die Sanne aan heeft geleerd ook wordt vertoont in de klas.

3.4 Ethiek

Voor dit onderzoek is toestemming gevraagd aan de directeur van de basisschool. De ouder van Sanne is op de hoogte gebracht van wat de plannen zijn en gaat daarmee akkoord. Voor het programma oplossingsgericht werken zijn de ouders van alle kinderen op de hoogte door middel van een brief. In dit onderzoek worden gegevens anoniem behandeld.

Hoofdstuk 4

Data analyse en resultaten

In hoofdstuk 3 staat beschreven hoe mijn onderzoek is opgebouwd. De antwoorden op de deelvragen staan beschreven in dit hoofdstuk.

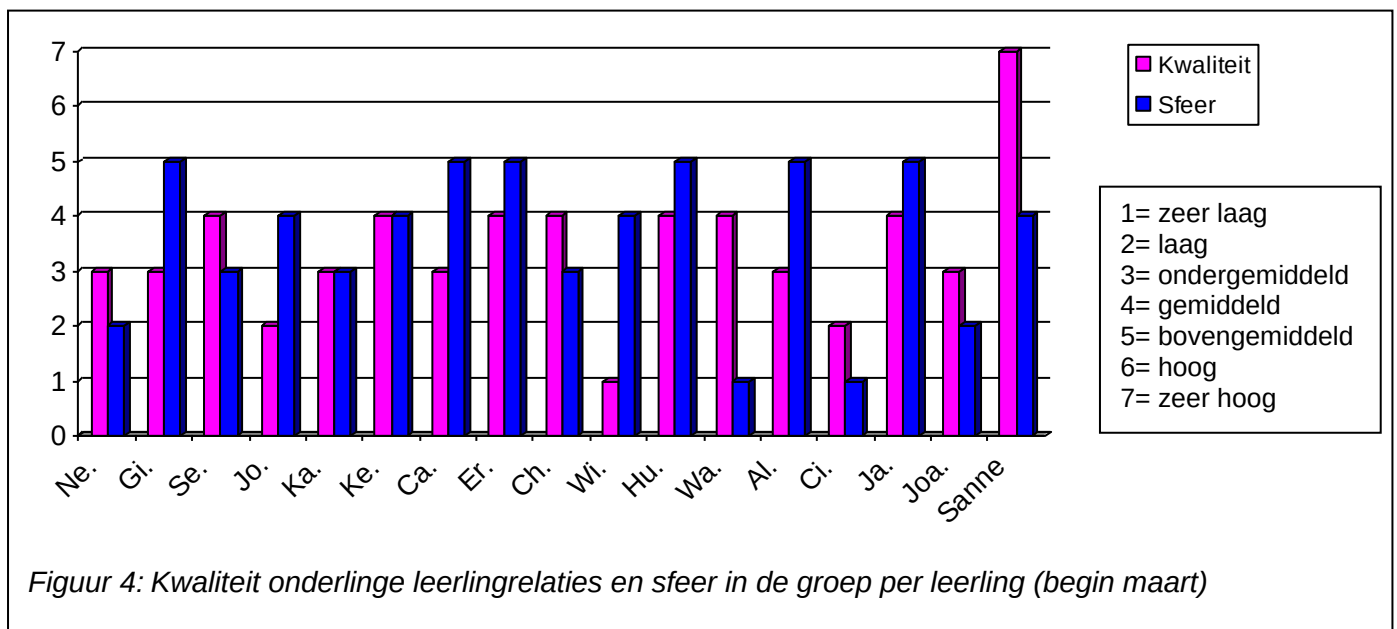
4.1 Welke speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft Sanne?

Uit mijn onderzoek handelings gericht werken en het handelingsplan blijkt dat Sanne vier speciale pedagogische onderwijsbehoeften heeft. Ten eerste heeft ze ondersteuning nodig die er voor zorgt dat ze gewenst gedrag vertoont. Ten tweede heeft ze ondersteuning nodig die ervoor zorgt dat ze zichzelf belangrijk vindt op de wereld. Ten derde heeft Sanne een leeromgeving nodig die ervoor zorgt dat ze zich veilig voelt. Tot slot heeft Sanne een groepsgenoot nodig, waarmee ze goed kan samenwerken. Dit groepsgenootje kan ze dan gaan zien als vriendinnetje. De complete uitwerking van mijn onderzoek handelingsgericht werken en het handelingsplan van Sanne is te vinden in bijlage 10.

4.2 Wat voor klimaat heerst er in groep 3?

4.2.1 De klassenklimaatschaal

De klassenklimaatschaal meet de kwaliteit van de onderlinge relaties en de sfeer in de klas. Uit de nulmeting in begin maart blijkt dat deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties en op de sfeer in de klas onder gemiddeld scoort. De groep scoort op kwaliteit onderlinge leerlingrelaties een 3,41 (tussen ondergemiddeld en gemiddeld in) en op sfeer in de groep een 3,59 (tussen ondergemiddeld en gemiddeld in). Beide clusters zijn aandachtspunten voor deze klas. In figuur 4 is de score per leerling weergegeven in een tabel.

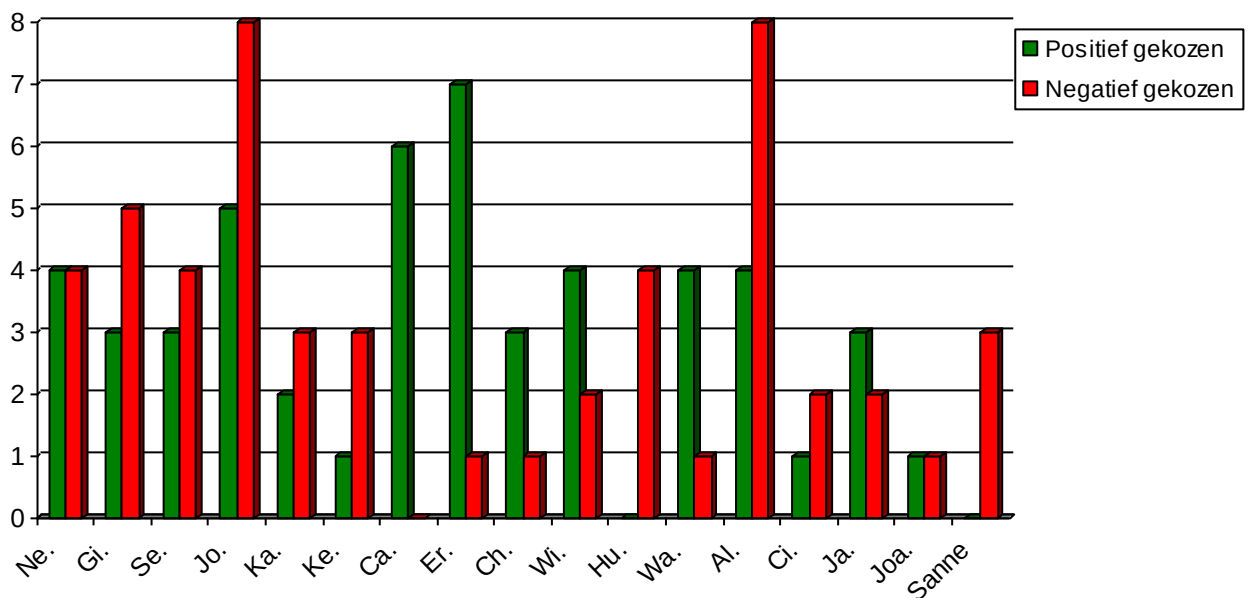

4.2.2 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat

De leerkrachten van groep 3 hebben in begin maart de gevoelsthermometer van het groepsklimaat ingevuld. Leerkracht A heeft 13 punten gescoord en leerkracht B heeft 15 punten gescoord. Uit deze scores van de vragenlijst blijkt, dat het groepsklimaat beter kan.

4.2.3 Sociogram

Door middel van een sociogram is in begin maart in beeld gebracht hoe Sanne sociaal en werk gerelateerd functioneert. In figuur 5 zijn de resultaten te zien van de positief en negatief gekozen leerlingen op sociaal gebied en werk gerelateerd gebied.

Figuur 5: Sociogram van de leerlingen van groep 3 op sociaal en werk gerelateerd gebied (begin maart)

4.3 Welke sociale vaardigheden beheerst Sanne niet in relatie met haar leerkrachten en met haar groepsgenoten?

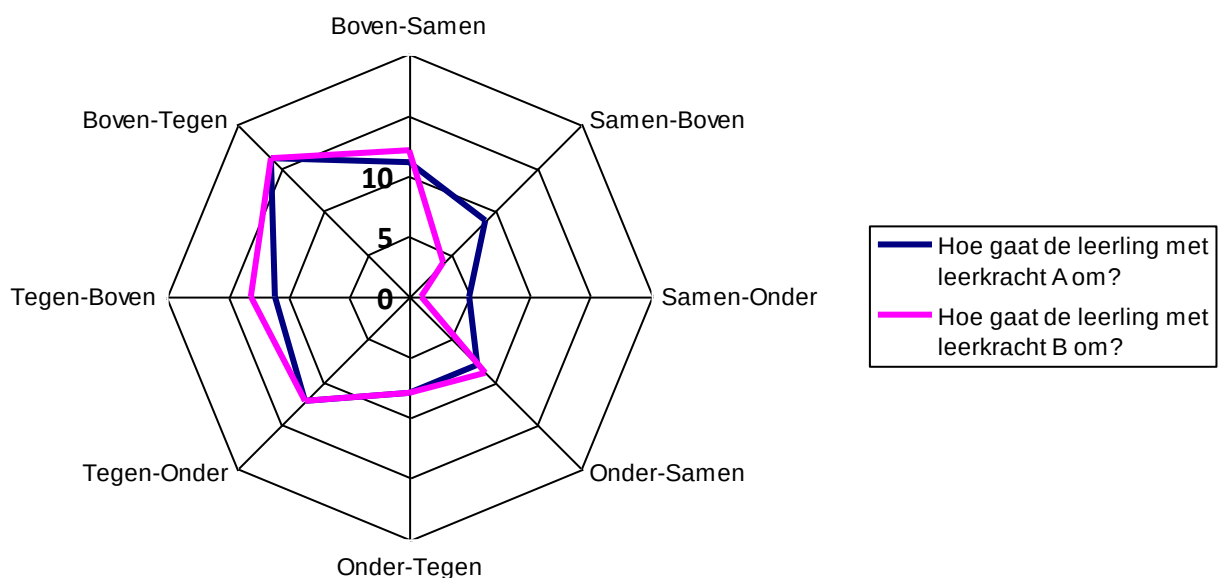
4.3.1 De BOTS-vragenlijst

Deze vragenlijst is ingevuld door beide leerkrachten van groep 3 in begin maart. Een score van 0 geeft een normale intensiteit aan, dat wil zeggen Sanne de vaardigheid vertoont in situaties waar dat nodig is. De scores -1 en -2 geven aan dat Sanne de vaardigheid te weinig of veel te weinig vertoont. Een score van +1 en +2 geven aan dat de vaardigheid te veel en veel te veel voorkomt. Deze wijze van score komt terug in alle grafieken die gemaakt zijn naar aanleiding van de BOTS-vragenlijst.

In elke grafiek zijn verschillende interactiestijlen te vinden. Deze stijlen komen terug in alle grafieken die gemaakt zijn naar aanleiding van de BOTS-vragenlijst. In paragraaf 3.3.3.1 zijn de betekenissen van de verschillende interactiestijlen terug te lezen.

4.3.1.1 Relatie tussen Sanne en de leerkrachten

In figuur 6 is te zien in welke mate Sanne bepaalde sociale vaardigheden niet beheerst in haar relatie met de leerkrachten van groep 3 naar aanleiding van de BOTS-vragenlijst.

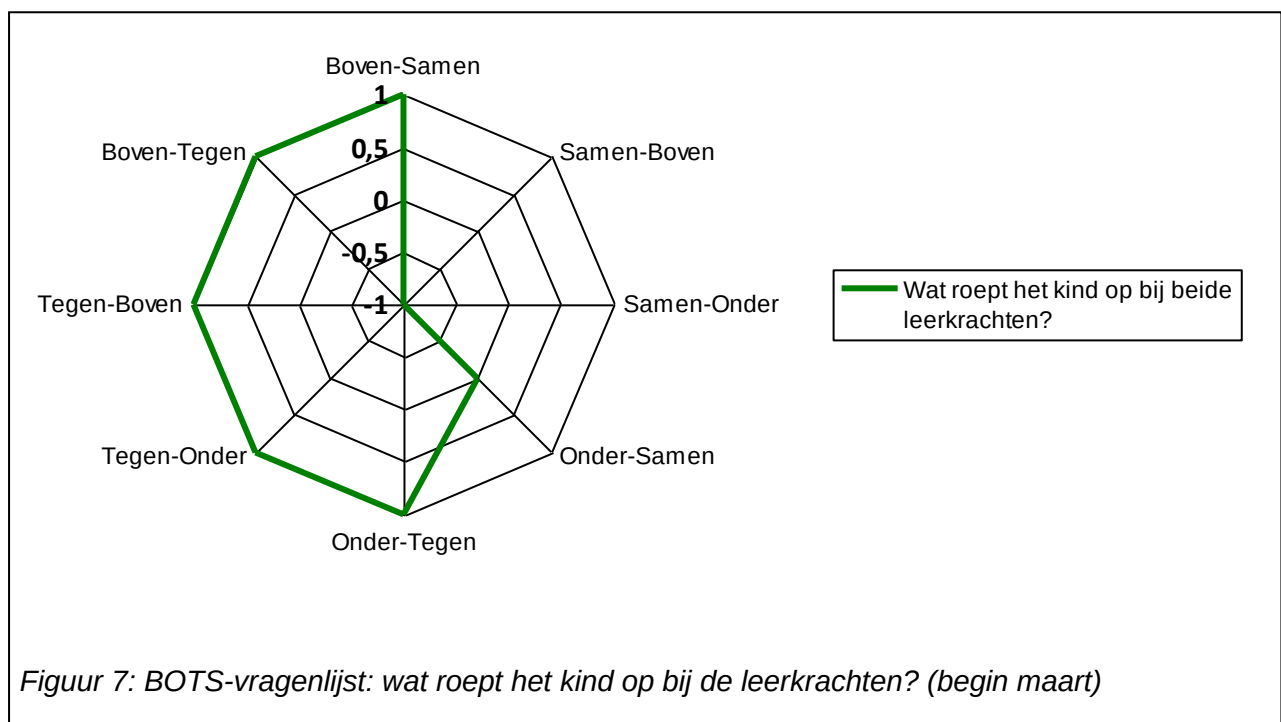

Figuur 6: BOTS-vragenlijst: hoe gaat de leerling om met de leerkrachten? (begin maart)

Uit dit wiel komt naar voren op welke interactiepositie er een overdrijving of een tekort voorkomt. De vaardigheden die Sanne beheerst zijn leiden en advies geven, zich afzetten, strijden en winnen. De vaardigheden die Sanne nog niet beheerst zijn zorgen, volgen, afwachten en zich terugtrekken.

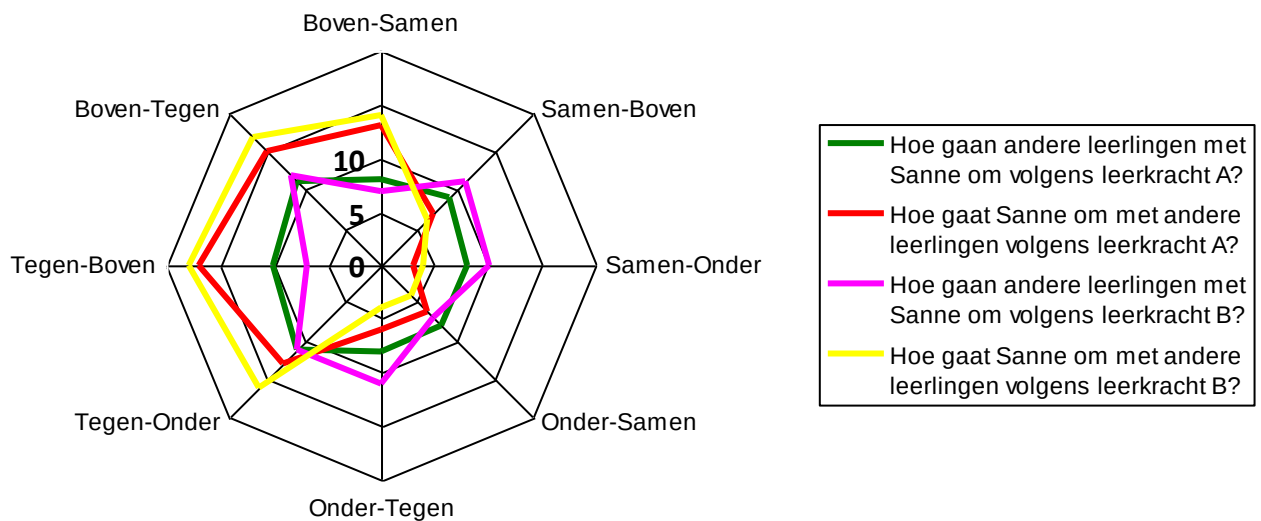
In de BOTS-vragenlijst zit een onderdeel dat de interactiestijlen meet van wat de leerling oproept bij de leerkrachten. Deze BOTS-vragenlijst is afgenomen in begin maart. In figuur 7 is te zien wat voor interactiestijl Sanne oproept bij beide leerkrachten.

Uit dit interactiewiel blijkt dat de interactiestijlen die Sanne oproept bij de leerkrachten leiden en advies geven, zich terugtrekken, zich afzetten, strijden en winnen zijn. De vaardigheden die niet opgeroepen worden zijn: zorgen en volgen.

4.3.1.2 Relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten

In figuur 8 is te zien hoe de andere leerlingen met Sanne om gaan en hoe Sanne om gaat met de andere leerlingen. In het figuur worden de leerlingrelaties volgens leerkracht A en B getoond.

Figuur 8: BOTS-vragenlijst: De leerlingrelaties omtrent Sanne volgens de leerkrachten (begin maart)

Uit deze nulmeting blijkt dat andere leerlingen, volgens leerkracht A, de vaardigheden winnen, strijden en zich afzetten toepassen als zij omgaan met Sanne. De vaardigheden leiding en advies geven, zorgen, volgen, afwachten en zich terugtrekken beheersen de leerlingen in mindere mate als zij omgaan met Sanne. Volgens leerkracht A gebruikt Sanne tijdens het omgaan met andere kinderen de vaardigheden leiding en advies geven, zich afzetten, strijden en winnen. De vaardigheden zorgen, volgen, afwachten en zich terugtrekken beheerst ze in mindere mate. Wel zijn alle resultaten boven de nul, waardoor de leerlingrelaties niet ondergemiddeld zijn volgens deze BOTS-vragenlijst.

Volgens leerkracht B laten andere kinderen als ze met Sanne omgaan te weinig zien van de vaardigheid afwachten en te veel van de vaardigheid winnen. Sanne laat, als ze omgaat met andere kinderen, te veel van de vaardigheid zich afzetten, strijden, winnen en leiden en advies geven. Sanne laat te weinig zien van de vaardigheden zorgen, volgen, afwachten en zich terugtrekken. Net zoals bij de resultaten van leerkracht A zijn deze vaardigheden niet ondergemiddeld, omdat ze boven de nul zijn.

4.4 Wat zijn de effecten van de ingezette interventies?

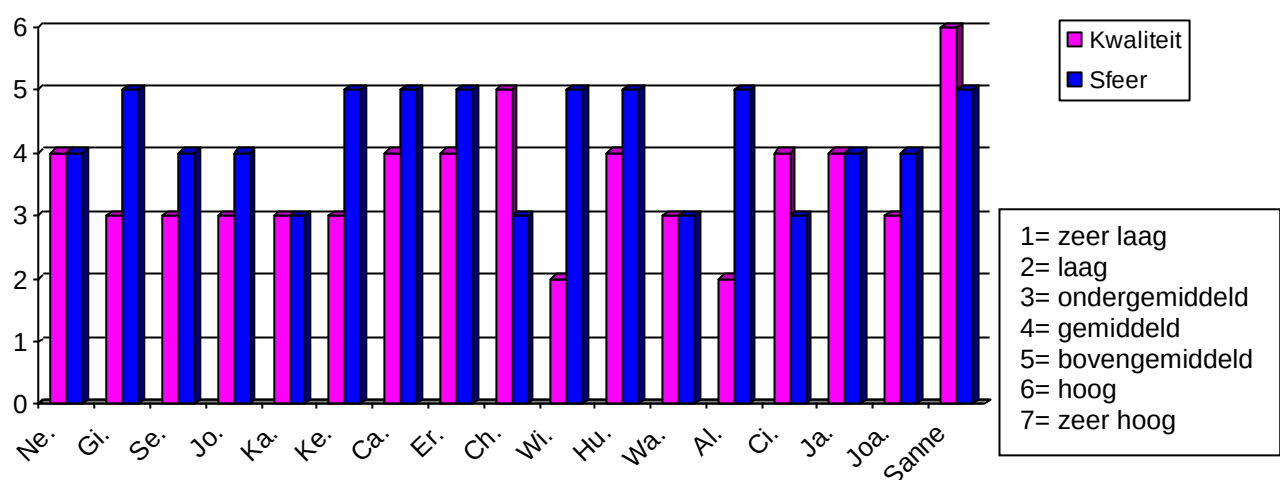
De interventies die ik in heb gezet zijn Oplossingsgericht werken in de klas (Roovers, 2010), Handleiding voor jezelf (Manders & Schrurs, 2009) en Kids' Skills (Furman, 2006). Deze interventies heb ik beschreven in hoofdstuk 2.5.

4.4.1 Het logboek

Van de sessies waarin ik heb gewerkt met de interventies Handleiding voor jezelf en Kids' Skills heb ik een logboek bijgehouden. In dit logboek omschrijf ik ook welke leerdoelen er op zijn gesteld door middel van het programma Oplossingsgericht werken in de klas. In dit logboek heb ik beschreven wat ik met Sanne heb besproken en hoe de sessie verliep. De belangrijkste bevinding is dat Sanne de vaardigheid die door middel van Kids' Skills aangeleerd moet worden, nog niet beheerst. Verder is gebleken uit de sessies van Handleiding voor jezelf dat Sanne nog niet veel vooruitgang heeft geboekt. Ze blijft vaak eigenwijs en neemt maar weinig van mij aan. Ze lijkt de sessies niet serieus te nemen. Ook de leerkrachten van groep 3 zien weinig vooruitgang. Het logboek is te vinden in bijlage 11.

4.4.2 De klassenklimaatschaal

Uit de eindmeting in eind april, blijkt dat deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties nog steeds ondergemiddeld scoort (score 3,53). Wel er is een kleine stijging te zien van 0,12. In begin maart was de sfeer in de groep volgens de leerlingen ondergemiddeld (score 3,59), maar zij vinden de sfeer in de groep in eind april gemiddeld (score 4,23). In figuur 9 is de score per leerling weergegeven in een tabel.

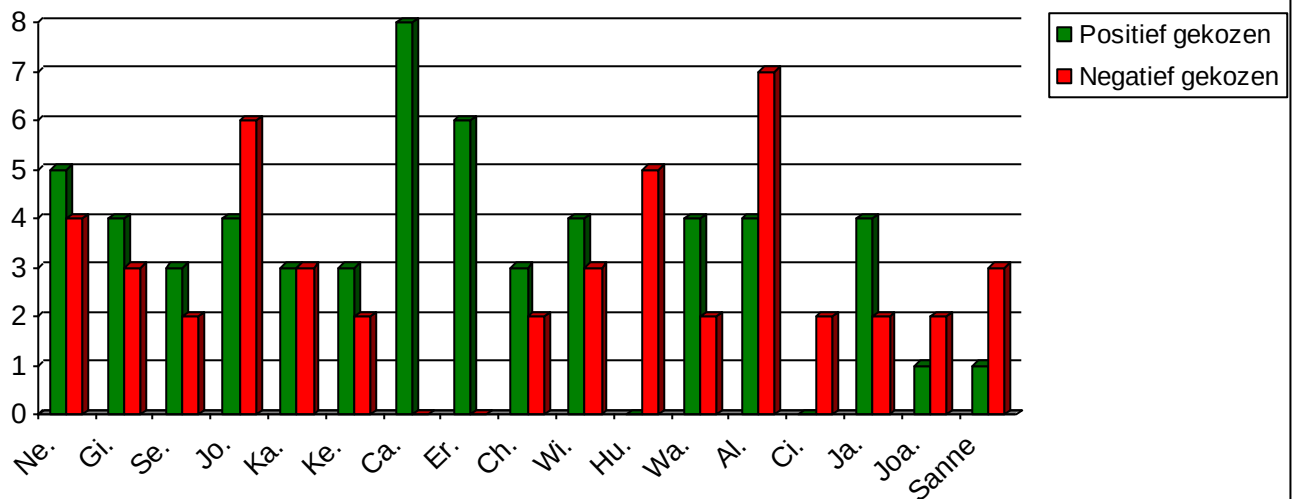
Figuur 9: kwaliteit onderlinge leerlingrelaties en sfeer in de groep per leerling (eind april)

4.4.3 De gevoelsthermometer van het groepsklimaat

Eind april hebben de leerkrachten van groep 3 wederom de gevoelsthermometer van het groepsklimaat ingevuld. Beide leerkrachten zijn positiever geworden. Leerkracht A heeft 15 punten gescoord en leerkracht B 17 punten. Volgens de score van de vragenlijst blijkt dat het groepsklimaat nog steeds beter kan, maar er is wel een stijgende lijn te zien.

4.4.4 Sociogram

Eind april is er middels een sociogram in beeld gebracht hoe de onderlinge relaties zijn. In figuur 10 zijn de resultaten te zien van de positief en negatief gekozen leerlingen op sociaal gebied en werk gerelateerd gebied.

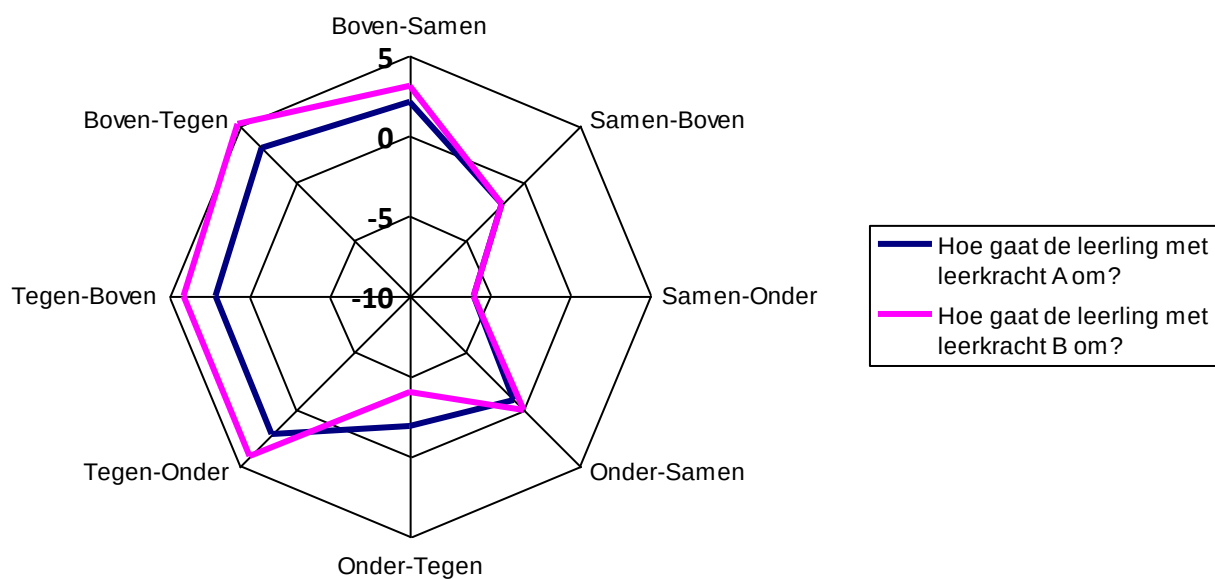

Figuur 10: Sociogram van de leerlingen van groep 3 op sociaal en werk gerelateerd gebied (eind april)

4.4.5 De BOTS-vragenlijst

4.4.4.1 Relatie tussen Sanne en de leerkrachten

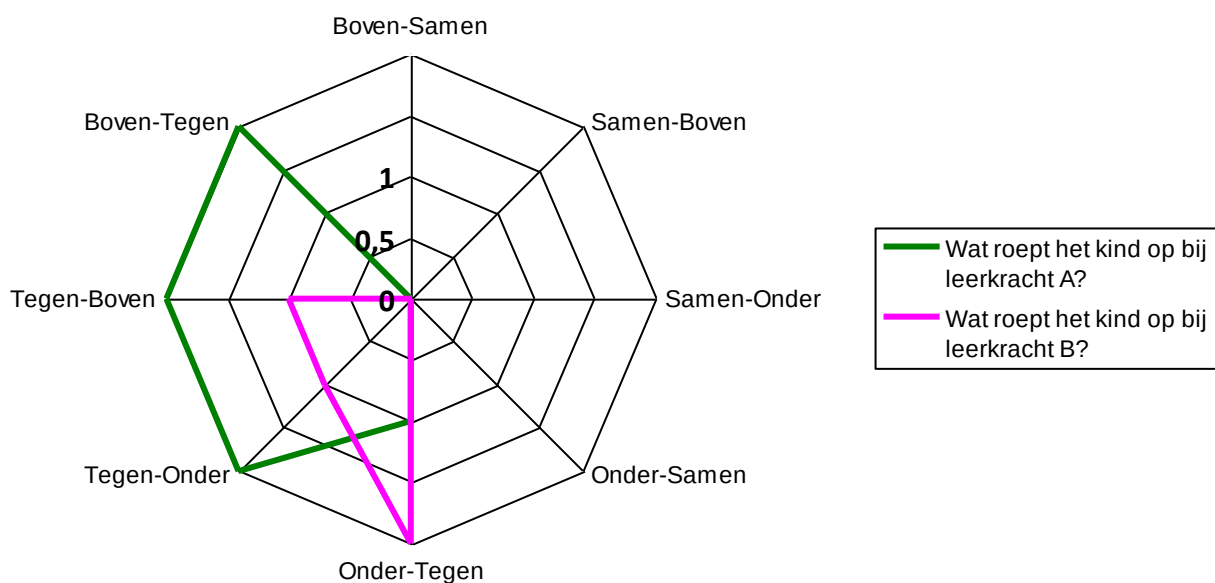
Eind april hebben de leerkrachten van groep 3 nogmaals de BOTS-vragenlijst ingevuld. In figuur 11 is te zien in welke mate Sanne bepaalde sociale vaardigheden beheerst in haar relatie met de leerkrachten van groep 3.

Figuur 11: BOTS-vragenlijst: hoe gaat de leerling om met de leerkrachten? (eind april)

Uit de eindmeting van de BOTS-vragenlijst blijkt Sanne in de omgang met de leerkrachten van groep 3 dezelfde interactiestijlen overdrijven, tekort schieten of gemiddeld zijn.

Nadat de interventies zijn ingezet is de BOTS-vragenlijst weer ingevuld door beide leerkrachten van groep 3. In figuur 12 is te zien wat voor interactiestijl Sanne oproept bij beide leerkrachten.

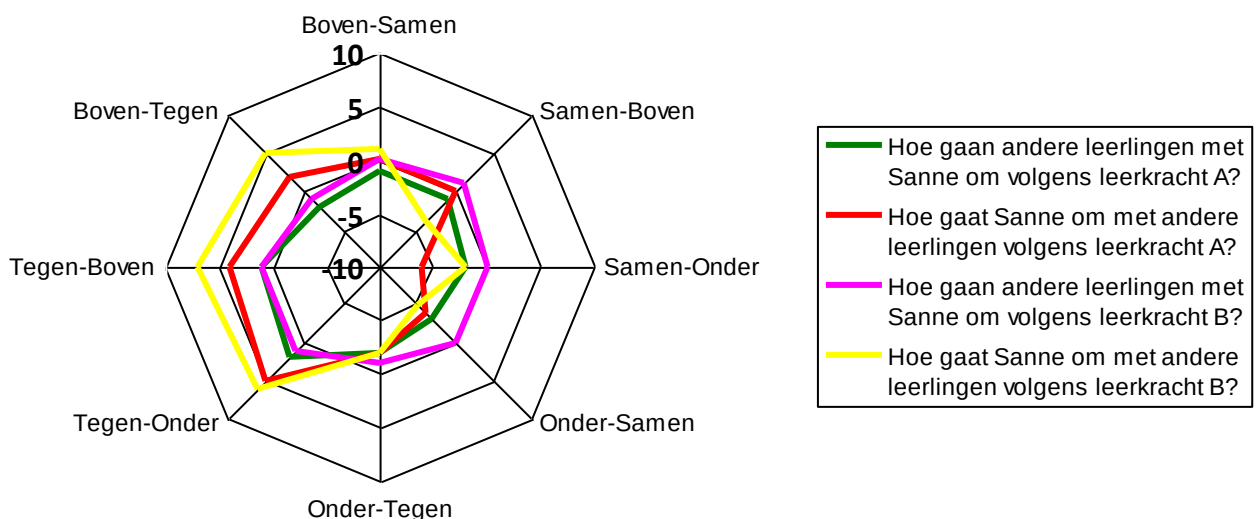

Figuur 12: BOTS-vragenlijst: wat roept het kind op bij beide leerkrachten? (eind april)

Uit de eindmetingen blijkt dat Sanne de interactiestijlen winnen, strijden, zich afzetten en zich terugtrekken oproept bij de leerkrachten. De interactiestijlen leiden en advies geven en winnen wordt niet meer opgeroepen bij de leerkrachten van groep 3. De vaardigheden die dus niet opgeroepen worden bij de leerkrachten in de omgang met Sanne zijn: leiden en advies geven, zorgen, volgen en afwachten.

4.4.4.2 Relatie tussen Sanne en haar groepsgenoten

Nadat de interventies zijn uitgevoerd, is in eind april een eind-meting gehouden. In figuur 13 zijn de leerlingrelaties omtrent Sanne volgens de leerkrachten weergegeven.

Figuur 13: BOTS-vragenlijst: De leerlingrelaties omtrent Sanne volgens de leerkrachten (eind april)

Uit de eindmeting van de BOTS-vragenlijst blijkt dat de interactiestijlen volgen, afwachten en zich terugtrekken tekort schieten als Sanne om gaat met andere leerlingen.

Wanneer andere leerlingen met Sanne omgaan, blijkt dat de vaardigheden volgen en afwachten tekort schiet.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de centrale onderzoeksvraag: *Hoe kan ik als RT-er een leerling in groep 3 met speciale pedagogische onderwijsbehoeften een pedagogisch en veilig groepsklimaat bieden?*

5.1 Conclusies

Uit mijn onderzoek handelingsgericht werken is gebleken dat er ingestoken moet worden in de speciale pedagogische onderwijsbehoeften van Sanne. Wanneer een leerling geen sociaal gedrag vertoont en niet de juiste werkhouding heeft, wordt er gesproken over speciale pedagogische onderwijsbehoeften van een leerling (Clijsen, Gijzen en de Lange, 2007). In een gesprek met de leerkrachten is naar voren gekomen dat Sanne ondersteuning nodig heeft, die er voor zorgt dat ze het doel, namelijk sociaal en gewenst gedrag vertonen, kan bereiken. Verder blijkt dat Sanne ondersteuning nodig heeft om het doel, ervoor zorgen dat ze zichzelf belangrijk vindt op de wereld, te bereiken (Pameijer en van Beukering, 2008). Deze onderwijsbehoefte komt voort uit het toepassen van zowel het meervoudig risicomodel (Jeninga, 2004) als uit het ecologisch model (van der Wolf en van Beukering, 2009). Een mogelijke verklaring voor het gedragsprobleem is namelijk de thuissituatie, waardoor zij zichzelf niet als belangrijk ervaart.

Om in te steken in deze twee onderwijsbehoeften van Sanne, heb ik de interventies Kids' Skills (Furman, 2006) en Handleiding voor jezelf (Manders en Schrurs, 2009) ingezet. Door te werken met de methode Kids' Skills (Furman, 2006) heeft Sanne gewerkt aan de vaardigheid: 'ik kan rekening houden met anderen'. Deze vaardigheid wil ik aanleren, omdat het gericht is op andere personen en de omgeving, waardoor Sanne werkt aan haar sociale gedrag (van der Ploeg en Mooij, 1998). Tevergeefs heeft de inzet van deze methode niet het gewenste effect gehad. Aan het eind van mijn onderzoek is gebleken dat Sanne de vaardigheid nog niet beheerst. Een mogelijke verklaring hiervan is, dat Sanne de RT-sessies niet serieus heeft genomen. Ze leek steeds sociaal wenselijke antwoorden te geven en zodra ze bij me wegliep er niks meer mee te doen. Dit is gebleken aan het gedrag wat Sanne bleef vertonen in de klas. Ook is er volgens de leerkrachten weinig vooruitgang geboekt. Met behulp van de inzet van Handleiding voor Jezelf (Manders en Schrurs, 2009) heb ik ingestoken op de gedachten van Sanne. Hierdoor probeerde ik te bereiken dat ze haar zelfinzicht verbetert, waardoor ze zichzelf belangrijk vindt op de wereld en ze sociaal en gewenst gedrag vertoont. Van nature hebben kinderen weinig zelfinzicht en het is dus

belangrijk om dit te stimuleren (Terlouw, Mensink en de Rijke, 2000). Het effect van deze ingezette interventie is gelijk aan het effect van de methode Kids' Skills. Ik leek Sanne maar niet te raken en de gesprekken die ik met haar voer leken niet 'binnen te komen'. Ook de leerkrachten zien weinig vooruitgang. Volgens de literatuur zouden de methoden Kids' Skills en Handleiding voor jezelf inzetbare methoden zijn om Sanne te begeleiden. Dit kan niet worden bevestigd uit mijn onderzoek, omdat met de inzet van deze methoden weinig vooruitgang is geboekt bij Sanne.

Uit mijn onderzoek blijkt dat er ingestoken moet worden in nog twee andere speciale onderwijsbehoeften van Sanne. Uit een gesprek met de leerkracht blijkt dat Sanne een veilige leeromgeving nodig heeft. De resultaten van nulmeting van de gevoelsthermometer van het groepsklimaat (Klasse, 2006) bevestigen dit. Ook komt uit de BOTS-vragenlijst naar voren dat Sanne, de leerkrachten en de andere leerlingen de vaardigheden zorgen, volgen, afwachten en zich terugtrekken tekort schieten, waardoor de relaties instabiel zijn (Verstegen en Lodewijks, 2001). Janssen-Vos (2003) beschrijft dat er zowel een pedagogisch klimaat als een veilig groepsklimaat moet heersen, willen leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Van Eijkeren (2005) bevestigt dit, door te stellen dat het voor de ontwikkeling van groot belang is dat het kind zich veilig en vertrouwd voelt. Verder beschrijft van Eijkeren (2005) dat een pedagogisch en veilig klimaat gecreëerd kan worden wanneer het voldoet aan de drie basisbehoeften relatie, competentie en autonomie. Uit een gesprek met de leerkracht en met Sanne blijkt dat Sanne de behoefte heeft aan vriendschap. Uit de nulmeting van de klassenklimaatschaal (Donkers, 2009) en de sociogram blijkt dat de onderlinge leerlingrelaties ondergemiddeld zijn en dat Sanne geen vriendschappen in de groep heeft. Janssen-Vos (2003) beschrijft dat persoonlijk contact een voorwaarde is van een veilig groepsklimaat. Met persoonlijk contact wordt bedoeld dat een leerling vriendschappelijk contact heeft met één of meerdere leerlingen. Met mijn onderzoek heb ik met name ingestoken op de basisbehoefte relatie, omdat deze basisbehoefte aansluit bij zowel de veilige leeromgeving als bij de vriendschappen.

De interventie die ik in heb gezet om in te steken op het groepsklimaat is Oplossingsgericht werken in de klas (Roovers, 2010). Janssen-Vos (2003) beschrijft dat een kenmerk van een veilig groepsklimaat positieve feedback geven is. Door dit programma wordt er meer inzicht gegeven in het gedrag van de leerlingen individueel en als groep. Bij dit programma worden de positieve aspecten van het klimaat benadrukt. Aan het eind van mijn onderzoek is gebleken dat deze interventie effect heeft gehad op het groepsklimaat. Uit de klassenklimaatschaal (Donkers, 2009) blijkt dat de onderlinge leerlingrelaties nog

ondergemiddeld zijn, maar dat de sfeer in de groep gemiddeld is geworden. Uit de resultaten van de gevoelsthermometer van het groepsklimaat (Klasse, 2006) kan opgemaakt worden dat het groepsklimaat nog steeds verbeterd moet worden, maar dat er al wel een kleine vooruitgang is gemaakt. Verder blijkt uit de sociogram dat Sanne nu vriendschappelijk contact heeft met één leerling in haar klas. Dit betekent dat er een begin is gemaakt in het creëren van een veilig groepsklimaat.

Uit de eindmetingen van de BOTS-vragenlijst blijkt dat dezelfde vaardigheden tekort schieten. Om ervoor te zorgen dat de relaties tussen Sanne, de leerkrachten en de andere leerlingen worden bevorderd, valt er nog winst te halen uit het werken aan de vaardigheden die tekort schieten (Verstegen en Lodewijks, 2001).

5.2 Aanbevelingen

Uit mijn onderzoek blijkt dat er een weg is geslagen in het creëren van een veilig, pedagogisch groepsklimaat voor Sanne. Mijn aanbeveling is dan ook om in te blijven steken op het persoonlijk contact en de basisbehoefte relatie, omdat deze aspecten van groot belang zijn voor een veilig groepsklimaat (Janssen-Vos, 2003; van Eijkeren, 2005). Uit mijn onderzoek is gebleken dat het programma Oplossingsgericht werken in de klas het grootste effect heeft. Ik raad dan ook aan om door te gaan met dit programma, zodat een pedagogisch en veilig groepsklimaat steeds dichterbij komt. Om de weg naar een veilig groepsklimaat nog meer te bevorderen, beschrijf ik enkele voorbeelden om de vaardigheden die te kort schieten bij de leerkrachten en bij Sanne te bevorderen. Deze voorbeelden zijn gebaseerd op literatuurstudie en heb ik dus niet uitgevoerd in de praktijk.

Dijkstra, Karsten, Veenstra en Visscher (2001) beschrijven dat de leerkracht een belangrijke rol speelt in het creëren van een pedagogisch en veilig groepsklimaat. Om ervoor te zorgen dat de interactiestijl zorgen wordt bevorderd bij Sanne in de omgang met de leerkrachten, raad ik de leerkrachten aan om het uitdrukken van behoefte aan steun en het zoeken naar aanmoediging en bevestiging van Sanne te vermijden (Verstegen en Lodewijks, 2001). Verder raad ik de leerkrachten aan om meningen en voorkeuren te vragen aan Sanne, omdat vragen stellen aan elkaar een kenmerk van een veilig groepsklimaat is (Janssen-Vos, 2003)

Janssen-Vos (2004) beschrijft dat de kenmerken elkaar helpen en met elkaar samen werken behoren tot een veilig groepsklimaat. Ik raad de leerkrachten aan om verschillende oefeningen te doen om dit te bevorderen. Zo kan de leerkracht de nadruk leggen op zorgen voor de ander door bijvoorbeeld zorgtaken in de groep te geven en Sanne de taak geven om andere kinderen te troosten. De leerkracht kan de nadruk leggen op ondersteunen,

aanmoedigen en dingen samen doen door Sanne samen met andere kinderen een tentoonstelling of een presentatie voor te laten bereiden. Door foto's te maken van een opdracht waarbij de groeps sfeer positief was, wordt de nadruk gelegd op de sfeer en de positieve kanten van de groep. Tot slot kan de leerkracht insteken op inleven in de ander. Dit kan gedaan worden door tijdens een kringgesprek het verhaal van een ander samen te vatten, vragen te stellen en dan pas een aansluitend verhaal te vertellen.

Om de interactiestijl volgen te bevorderen, kan de leerkracht oefenspelletjes laten spelen, zoals modeshow lopen op commando en spiegelen van de ander. Verder kan Sanne worden aangespoord door te zeggen: *'Probeer gewoon mee te doen, zonder hulp aan X of Y te vragen'*. Ook kan de leerkracht insteken op een bepaalde vaardigheid waar Sanne tijdens een opdracht aan moet werken, bijvoorbeeld rekening houden met anderen of niet de baas zijn.

Om de interactiestijl afwachten te bevorderen kunnen er oefenspelletjes gespeeld worden waarbij handicaps en beperkingen voorkomen. De leerkracht legt de nadruk op het bescheiden zijn, wanneer de niet opvallende gewone momenten worden benoemd. De nadruk wordt op hulp en steun kunnen vragen met een kwetsbare opstelling, wanneer Sanne wordt geleerd om spijt te betuigen. De nadruk wordt door de leerkracht gelegd op de ander vertrouwen en afhankelijk durven zijn, door motorische oefeningen aan te bieden, waarbij Sanne afhankelijk is van hulp van anderen (Verstegen en Lodewijks, 2001).

Hoofdstuk 6

Evaluatie onderzoek

In dit hoofdstuk beschrijf ik wat de betekenis is van dit onderzoek voor mij als RT-er, hoe het onderzoek is verlopen en wat ik van dit onderzoek heb geleerd. Deze reflectie schrijf ik aan de hand van het model van Bateson.

Omgeving:

Mijn onderzoek heb ik uitgevoerd op een reguliere basisschool. De personen die in mijn onderzoek belangrijk waren zijn de RT-er, IB-er, de leerkrachten van groep 3, de moeder van Sanne en natuurlijk Sanne zelf. De leerkrachten van groep 3 hebben mij gevraagd om Sanne te begeleiden en ik nam dit met beide handen aan. Dit was voor mij een echte uitdaging. De personen die mij hebben begeleid in dit onderzoek zijn mijn critical friends en mijn begeleider. Mijn docent die mij telkens weer feedback heeft gegeven en op weg heeft geholpen is Maria van de Wiel. Door haar heb ik dit onderzoek kunnen tillen naar een meesterstuk die voldoet aan de eisen van het HBO-Masterniveau.

Gedrag:

In dit onderzoek heb ik een onderzoekende houding aangenomen. Ik heb namelijk eerst het probleem onderzocht en daarna heb ik literatuurstudie bestudeerd waar interventies uit zijn gekomen. Deze interventies heb ik ingezet, waarna ik de resultaten van de begin- en de eindmeting heb beschreven. De conclusies van dit onderzoek heb ik gekoppeld aan de resultaten en aan de literatuurstudie. Door deze werkwijze is er een duidelijke koppeling te zien tussen de theorie en de praktijk.

In het begin van het onderzoek was mijn schrijfstijl niet zakelijk genoeg. In de loop van het onderzoek ben ik hier beter in geworden en heb ik hierin vooruitgang geboekt.

Capaciteiten

Tijdens het uitvoeren van het onderzoek heb ik verschillende RT-vaardigheden laten zien. Zo heb ik effectief gecommuniceerd met Sanne en heb ik gebruik gemaakt van passende gesprekstechnieken en een pedagogische omgang. Verder heb ik gebruik gemaakt van interventies die Sanne (en de groep) stimuleren en heb ik mijn pedagogisch handelen afgestemd op de hulpvragen van Sanne. Door het uitvoeren van de interventies heb ik Sanne geholpen beter inzicht te krijgen op haar eigen functioneren. Er is wel enigszins

verbetering te zien, maar toch heb ik niet het gewenste resultaat geboekt. Deze RT-vaardigheid heb ik dus nog niet geheel onder de knie.

Verder heb ik onderzoek gedaan naar de sociaal-emotionele ontwikkeling van Sanne. Hierdoor heb ik de sociaal-emotionele aspecten en gedragskenmerken kunnen verantwoorden naar mogelijkheden ten aanleiding van het functioneren. Ik heb hier een verslag van gemaakt en ik heb met behulp van gegevens een handelingsplan opgesteld. De interventies die ik heb beschreven in het handelingsplan en heb uitgevoerd, zijn erkende methoden en werkwijzen. Dit betekent dat ik onderzoeksbevindingen kan vertalen naar onderwijsbehoeften. Bij het vormgeven van het handelingsplan heb ik laten zien dat ik kennis heb op het gebied van sociale, emotionele en pedagogische componenten. Deze vaardigheden sluiten aan bij de interpersoonlijke, orthopedagogische, orthodidactische en organisatorische competentie.

Samen met de RT-er en IB-er heb ik bekeken welke begeleiding ik Sanne kon geven op schoolniveau. Met de leerkrachten van groep 3 heb ik taken afgestemd op basis van onderlinge samenhang. Dit laat zien, dat ik in wil steken op de onderwijsbehoeften van Sanne niet alleen in de RT-sessies, maar ook in de klas. Naar mijn mening is de kans dan groter dat de interventies effect zullen hebben. Verder heb ik samengewerkt met de moeder van Sanne en heb haar op de hoogte gebracht van de begeleiding die ik Sanne heb gegeven. Door contact met haar te behouden heb ik gebruik kunnen maken van de informatie van de moeder van Sanne als medeopvoeder. Deze vaardigheden sluiten aan bij de competenties samenwerken met collega's en samenwerken met de omgeving van de school.

Overtuigingen:

Langs mijn onderzoek heeft de school externe organisaties benaderd. Deze organisaties hebben Sanne geobserveerd en getoetst, waaruit voort is gekomen dat Sanne mogelijk ODD en dyslexie heeft. Ook is vastgesteld dat Sanne ADHD heeft.

Dat de school deze organisaties heeft betrokken langs mijn onderzoek vind ik aan de ene kant jammer, maar aan de andere kant vind ik het ook weer goed. Ik vind het jammer, omdat de school niet eerst heeft gekeken wat ik kan bereiken met mijn extra begeleiding door de inzet van de interventies. Het voelt voor mij een beetje alsof de school mijn onderzoek niet ziet als een verandering. Aan de andere kant vind ik het ook weer goed dat er externe organisaties ingeschakeld zijn, omdat nu achteraf blijkt dat er wel vooruitgang is geboekt, maar wel in minimale mate. Hopelijk kunnen de externe organisaties voor meer vooruitgangen zorgen.

Opvallend is ook geweest, dat de moeder van Sanne aan het begin van mijn onderzoek erg

afhoudend was. Ze wilde er eigenlijk zo min mogelijk van weten. In de loop van mijn onderzoek (en het onderzoek van de externe organisaties) is de moeder van Sanne bijgedraaid en stond ze erg open voor gesprekken over Sanne. Opmerkelijk is dan ook dat de moeder eerst aan had gegeven thuis de touwtjes in handen te hebben en later gaf ze aan dat Sanne thuis te dominant was en dat ze niet meer wist hoe ze om moest gaan met haar. Ik vind dit een belangrijk omslagpunt, want met de steun en hulp van ouders, kan er naar mijn idee vaak meer worden bereikt.

Mijn meningen of overtuigingen over dit onderwerp zijn gedurende mijn onderzoek niet veranderd.

Identiteit en betrokkenheid:

Het onderwerp gedragsproblemen is een onderwerp wat mij erg aantrekt. Dit komt, omdat deze problemen veel voorkomen op de reguliere school. Deze problemen zijn naar mijn mening 'ingewikkeld' om te verhelpen. Juist daarom vind ik de aanpak van gedragsproblemen erg uitdagend.

Door het maken van dit onderzoek voel ik me een stuk meer vaardig in de communicatie. Dit onderzoek heb ik veel moeten communiceren met Sanne, de moeder van Sanne, de RT-er en de IB-er. Met name de gesprekken die ik met de moeder van Sanne heb gehad, hebben een grote invloed op mij. Deze gesprekken werden namelijk erg persoonlijk, wat mij een fijn gevoel gaf. Dit gaf namelijk aan dat de moeder van Sanne mij vertrouwde. Dit heeft ze ook zo aan mij aangegeven.

Verder weet ik door dit onderzoek welke interventies ik in kan zetten wanneer een leerling soortgelijke problemen laat zien. Hierdoor voel ik me vaardig in het werken met leerlingen met gedragsproblemen. Verder heb ik door middel van dit onderzoek laten zien dat ik beschik over de nodige RT-vaardigheden. Dit is voor mij een bevestiging dat ik voldoe aan de kwaliteiten als RT-er. Wel blijft het bevorderen van het zelfinzicht van de leerling een leerdoel voor mij.

Literatuur

CAO PO. (2009). *Collectieve Arbeidsovereenkomst voor het primair onderwijs*.

Geraadpleegd op 15 januari 2011.

http://www.aob.nl/kixtart/modules/absolutenm/articlefiles/47142-7326CAO_PO_tekst_2009_13_mei_2009.pdf

Clijsen, A., Gijzen, W. & Lange, S. de (2007). *1-Zorgroute. Samen onderwijs passend maken*. 's Hertogenbosch: WSNS & KPJ groep

Dijkstra, A.B., Karsten, S., Veenstra, R. & Visscher, A.B. (2001). *Het oog der natie: scholen op rapport. Standaarden voor de publicatie van schoolprestaties*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

Donkers, A. (2009). *De klimaatschaal als reflectie op leraarsgedrag. Het pedagogisch klimaat in de klas in beeld*. Geraadpleegd op 26 januari 2011.

<http://www.klimaatschaal.nl/docs/Artikel%20klimaatschaal%20Remediaal.pdf>

Eijkelen, M. van. (2005). *Pedagogisch-didactisch begeleiden*. Baarn: HBUitgevers

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg (2011). Competentieprofiel RT master SEN.

Furman, B. (2006). *Kids' Skills*. Soest: uitgeverij Nelissen

Harinck, F. (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Janssen-Vos, F. (2004). *Basisontwikkeling in de onderbouw*. Assen: Koninklijke van Gorcum BV

Jeninga, J. (2004). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen*. Baarn: HBUitgevers

Klasse. (2006). De test: Hoe lastig is mijn klas? *Klasse voor Leraren*, 14. Geraadpleegd op 26 januari 2011. <http://www.klasse.be/leraren/archief/12013>

- Lieshout, T. van (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
- Leenders, Y. (1993). *Klassenmanagement in de onderbouw*. Amersfoort: CPS
- Måhnberg, K. & Sjöblom, M. (2008). *Oplossingsgericht onderwijs: naar een gelukkiger school!* Antwerpen-Apeldoorn: Garant
- Manders, R., Schrurs, J. (2009). *Handleiding voor jezelf*. Uitgeverij VIA.
- Manders, R., Schrurs, J. (2009). *Handleiding voor jezelf*. Geraadpleegd op 23 februari 2011.
http://www.viahulp.com/NL/handleiding_voor_jezelf.htm
- Pameijer, N. & Beukering, T. van. (2008). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider*. Leuven: Acco
- Ploeg, J.D van der & Mooij, T. (1998). *Geweld op school*. Rotterdam: Lemniscaat b.v.
- Roovers, M. (2010) *Oplossingsgericht werken in de klas*. Geraadpleegd op 21 februari 2011.
<http://www.moniqueroovers.nl>
- Timmerman, K. (2002). *Kinderen met aandachts- en werkhoudingsproblemen*. Leuven: Acco
- Terlouw, M., Mensink, A., Rijke, H. (2000). *Kinderen met een raadsel. Handleiding voor ouders en leerkrachten*. Zeist: Uitgeverij Christofoor
- Verstegen, R. & Lodewijks, H.P.B. (2001). *Interactiewijzer. Analyse en aanpak van interactieproblemen in professionele opvoedingssituaties*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV
- Wolf, K. van der & Beukering, T. van. (2009). *Gedragsproblemen in scholen: het denken en handelen van leraren*. Leuven/Den Haag: Acco

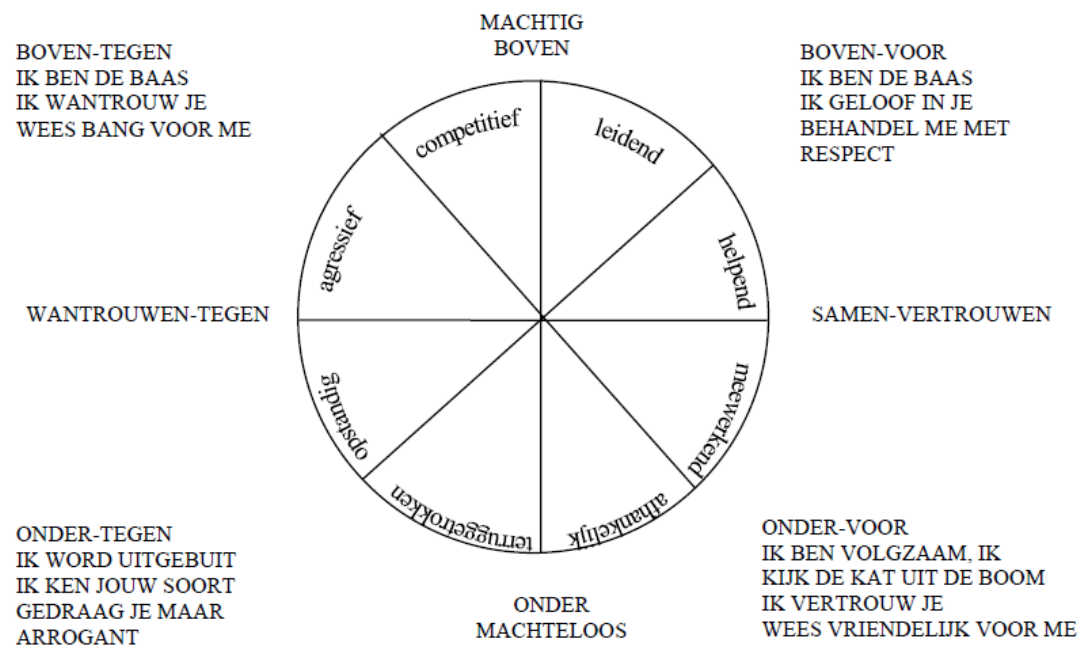
Bijlage 1

Roos van Leary

Van der Wolf en van Beukering (2009) beschrijven dat Leary (1957) een model heeft ontwikkeld waarbij de relatie tussen mensen in kaart gebracht wordt. Dit model wordt ook wel de 'Roos van Leary' genoemd. Het gedrag gaat volgens dit model uit van twee dimensies. De eerste dimensie heeft betrekking op de mate waarin mensen controle over elkaar willen uitoefenen. Mensen kunnen dominant of submissief gedrag vertonen. De tweede dimensie verwijst naar de betrokkenheid van mensen. Mensen kunnen gesteld zijn op elkaar, maar ze kunnen zich ook vijandig opstellen ten opzichte van de ander. Remmerswaal (2001) beschrijft dat de eerstgenoemde dimensie in de 'Roos van Leary' (zie figuur 14) wordt aangeduid op de verticale as (boven of onder). De tweede dimensie wordt in dit model aangeduid op de horizontale as (tegen of samen). Deze assen staan in relatie tot elkaar. Er is sprake van een symmetrische werking wanneer het samengedrag van de één, samengedrag van de ander oproept en wanneer tegen-gedrag van de één, tegen-gedrag van de ander oproept. Er is sprake van een complementaire werking, wanneer boven-gedrag van de één, onder-gedrag van de ander oproept en wanneer onder-gedrag van de één, bovengedrag van de ander oproept. Volgens Verstegen en Lodewijks (2001) wordt er in de 'Roos van Leary' onderscheid gemaakt tussen acht gebieden. Het voorkeursgedrag wordt aangegeven in één van deze acht gebieden. Hierdoor wordt duidelijk op welke as de meeste nadruk valt bij het voorkeursgedrag. Volgens Verstegen en Lodewijks (2001) is in deze roos af te lezen hoe een ander zich kan gedragen als reactie op het voorkeursgedrag. Een voorbeeld: uit de VIL (vragenlijst interpersoonlijk leraargedrag) blijkt dat een leraar het voorkeursgedrag leidend blijkt te hebben. Wanneer een kind zich helpend of competitief op zou stellen zou het gedrag dicht bij het voorkeursgedrag van de leerkracht liggen. Als een kind zich terug trekt, vertoont hij het gedrag wat het verste weg ligt van het voorkeursgedrag van de leerkracht. Hoe dicht het kind het gedrag vertoont bij het voorkeursgedrag, des te beter de interactie tussen hen verloopt.

Figuur 14: De roos van Leary

Bijlage 2

Vaardigheden die ik als RT-er moet bezitten

Welke vaardigheden moet ik als RT-er bezitten met betrekking tot deze casestudy?

Interpersoonlijke competent in de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag.

Ik communiceer effectief met leerlingen. Ik maak gebruik van een op dat moment daartoe geëigende gesprekstechniek en pedagogische omgang.

Vaardigheden:

- Ik heb zicht op de invloed die effectieve leraarcommunicatie speelt bij de ondersteuning van kinderen en het tegenkomen van basisbehoeften van leerlingen;
- Ik kan een gesprek met leerlingen voeren zodanig dat het leerlingen helpt beter zicht te krijgen op eigen sterktes en zwaktes in hun functioneren;
- Ik kan het onderzoeksmiddel diagnostisch gesprek toepassen;
- Ik heb zicht op eigen aandeel in gesprekken.

Orthopedagogisch competent in de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag.

Ik kan de daartoe geëigende pedagogische kennis van de ontwikkeling van het kind toepassen. Ik maak gebruik van pedagogische werkvormen en maatregelen die kinderen stimuleren en stem instructie en pedagogisch handelen af op de hulpvragen van het kind. Ik help de leerling beter zicht te krijgen op eigen functioneren.

Vaardigheden:

- Ik observeer sociaal-emotionele aspecten bij kinderen met specifieke problemen binnen leerprocessen;
- Ik herken ondersteuningsbehoeften van leerlingen en stem af tussen de instructie, het inhoudelijke onderwijsaanbod en de verwachtingen die de leerling van zichzelf heeft;
- Ik kan onderzoeksbevindingen vertalen naar onderwijsbehoeften;
- Ik kan preventief handelen en pedagogisch-didactische processen aanpassen aan de individuele onderwijsbehoeften;

- Ik kan sociaal-emotionele aspecten en gedragskenmerken (motivatie, leerstijlen) verantwoorden naar beperkingen en mogelijkheden t.a.v. functioneren;
- Ik schep een voor deze kinderen geschikt pedagogisch-didactisch klimaat; kan een juist evenwicht vinden tussen structuur en vrijheid.
- Ik gebruik bij het vormgeven van het handelingsplan kennis op het gebied van sociale, emotionele en pedagogische componenten, zoals: veiligheid, vertrouwen, structuur, motivatie en succeservaringen.
- Ik pas principes van zelfstandig leren toe, motiveer en bevorder de zelfwerkzaamheid, de zelfredzaamheid en de zelfreflectie van de leerling

Orthodidactisch competent in de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag.

Ik pas de daartoe geëigende orthodidactische en pedagogische kennis van de ontwikkeling van het kind toe wat betreft: de sociaal emotionele, cognitieve en motorische ontwikkeling. Ik voer met de daartoe geëigende instrumenten pedagogisch-didactisch onderzoek uit en doe hiervan verslag. Ik heb kennis van verschillende observatiemodellen en past deze toe. Ik diagnosticeer met behulp van de gegevens, stel een handelingsplan op, leg dit schriftelijk vast en voer uit, gebruikmakend van de kennis van pedagogische en/of orthodidactische technieken. Ik handel vanuit geëigende, erkende strategieën.

Vaardigheden:

- Ik realiseer adaptief onderwijs; stem instructie- en pedagogisch handelen af op de hulpvragen van de leerling;
- Ik meet en observeer binnen de lessen of in aparte sessies verschillende aspecten van de ontwikkeling van de leerling en vergelijkt deze met de beoogde doelen;
- Ik stel na de tests en/of observaties onderkende conclusies op (= analyseren);
- Ik stel na de tests en/of observaties verklarende conclusies op;
- Ik gebruik bij de conclusies gegevens uit anamnese en stelt eventueel op basis daarvan de conclusies bij;
- Ik kies op basis van de ondersteuningsvraag een specifieke werkvorm en kan deze werkvorm verantwoorden;
- Ik ben creatief in het ontwikkelen en het gebruik van specifieke leermiddelen en instructiematerialen;
- Ik kan preventief en curatief handelen m.b.t. kenmerkende leerproblemen, kan aangepaste didactische strategieën, leermiddelen en werkvormen toepassen;

- Ik stel vooruitgang en belemmeringen vast in de leersituatie en pas deze aan;
- Ik stel conclusies op na toetsen, observaties en diagnostische gesprekken en leg dit vast in een verslag met vervolgadvis. Ik gebruik evaluatiegegevens voor de vervolgbepaling en verwerk deze in een nieuw handelingsplan;
- Ik blijf kritisch reflecteren op eigen handelen en stel praktijkroutines bij op grond van deze evaluaties.

Competent in samenwerking met collega's

Ik werk vanuit mijn taak samen met collega's aan een adequate pedagogisch/orthodidactische begeleiding op schoolniveau en stem taken af op die van collega's op basis van inzicht en onderlinge samenhang.

Vaardigheden:

- Ik overleg met collega's (bv groepsleraren, IB) over de realisatie leerlingzorg en specifieke ondersteuningsactiviteiten;
- Ik lever een zodanige bijdrage aan leerling-besprekingen dat op basis daarvan het onderwijsaanbod in de school beter op de leerlingen wordt afgestemd;

Competent in samenwerking met de omgeving van de school

Ik werk, gezien zijn orthopedagogische en –didactische taak, samen met mensen en organisaties buiten de eigen schoolorganisatie (ouders, ambulante begeleiders, maatschappelijke organisaties, jeugdhulpverlening) en stem de begeleiding van de leerlingen met hen af.

Vaardigheden:

- Ik overleg effectief uitkomsten van toetsen, observaties en het handelingsplan met leerlingen, leerkrachten, ouders en eventueel interne en externe deskundigen;
- Ik maak gebruik van de informatie en deskundigheid van de ouders als (mede) opvoeders;
- Ik kies voor een verwijzing naar andere deskundigen wanneer nodig en kent de route bij bijvoorbeeld aanvragen indicatiestelling.

Bijlage 3

De 15 stappen van de methode Kids' Skills

Stap 1. **Problemen vertalen in vaardigheden.** Nagaan welke vaardigheid het kind moet hebben om het probleem te overwinnen.

Stap 2. **Het eens worden over de vaardigheid die geleerd moet worden.** Het probleem met het kind bespreken en het eens worden over de vaardigheid die het gaat leren.

Stap 3. **De voordelen van een vaardigheid onderzoeken.** Het kind meer bewust maken van de voordelen die het heeft om iets te kunnen.

Stap 4. **De vaardigheid een naam geven.** Laat het kind de vaardigheid een naam geven.

Stap 5. **Een totumfiguur kiezen.** Laat het kind een dier of een andere figuur kiezen die helpt bij het leren van de vaardigheid.

Stap 6. **Supporters werven.** Laat het kind een aantal mensen vragen om supporter te worden.

Stap 7. **Meer zelfvertrouwen geven.** Laat het kind meer vertrouwen krijgen dat het de vaardigheid kan leren.

Stap 8. **Plannen maken om het te vieren.** Maak samen met het kind vooraf een plan hoe je het gaat vieren wanneer het de vaardigheid beheerst.

Stap 9. **De vaardigheid omschrijven.** Laat het kind zelf vertellen en voordoen hoe het zich zal gedragen wanneer het de vaardigheid beheerst.

Stap 10. **Naar buiten treden.** Laat mensen weten welke vaardigheid het aan het leren is.

Stap 11. **De vaardigheid oefenen.** Spreek samen met het kind af hoe het de vaardigheid gaat oefenen.

Stap 12. **Geheugensteuntjes bedenken.** Laat het kind zelf vertellen hoe het wil dat anderen reageren wanneer het zijn vaardigheid vergeet.

Stap 13. **Vieren dat het gelukt is.** Wanneer het kind de vaardigheid beheerst, is het tijd om dat te vieren en het kind de kans te geven iedereen te bedanken die daarbij geholpen heeft.

Stap 14. **De vaardigheid aan anderen doorgeven.** Stimuleer het kind om een ander kind de nieuwe vaardigheid aan te leren.

Stap 15. **Op naar de volgende vaardigheid.** Kom tot overeenstemming met het kind over de volgende vaardigheid die het gaat leren.

Furman, B. (2006). *De methode Kids' Skills. Op speelse wijze vaardigheden ontwikkelen bij kinderen.* Soest: Uitgeverij Nelissen. Pagina 23-25.

Bijlage 4

Oplossingsgericht werken

Roovers (2010) heeft op haar website (<http://www.moniqueroovers.nl>) beschreven wat oplossingsgericht werken in de klas inhoudt. Oplossingsgericht werken wordt beschreven als een positieve benadering op (bijna) alles wat er gebeurt, waardoor de negatieve groepssfeer wordt veranderd in een positieve groepssfeer. Oplossingsgericht werken wordt gehandhaafd door middel van verschillende hulpmiddelen (bv complimenten geven), oplossingsgerichte vragen, doelstellingen aannemen, oplossingsgerichte gesprekstechnieken en opdrachten in de klas.

De basisprincipes van oplossingsgerichte benadering zijn:

- **Als het niet kapot is, repareer het dan niet.** Hiermee wordt bedoeld dat er nooit iets anders gedaan moet worden, als het geen dat nu gedaan wordt, werkt;
- **Als iets één keer goed heeft gewerkt, doe het dan vaker.** Het feit dat het één keer werkte, betekent dat de leerling of de leerkracht al weet hoe het moet;
- **Als het niet werkt, doe dan iets anders.** Wanneer de leerkracht merkt dat het niet werkt, kan de leerkracht het beste beginnen met even niets doen en na te denken wat hij wil bereiken. Ten tweede moet de leerkracht zich afvragen of dit echt werkt. Ten derde moet de leerkracht dit afvragen of dit ook écht werkt. Ten vierde, als het antwoord 'nee' is, stop er dan mee en probeer iets anders;
- **Verandering is constant en onvermijdelijk.** Er moet rekening gehouden worden met het feit dat alles continue in verandering is. Zo kan een leerling zich bijvoorbeeld plotseling anders gaan gedragen;
- **Neem altijd een vergrootglas mee.** Er moet gelet worden op de kleine veranderingen die het proces in beweging zetten;
- **De toekomst zal veranderd en ontwikkeld worden.** Niemand kan de schade die een kind heeft opgelopen (bv traumatische ervaringen) uitwissen. Wel kan er op een positieve manier naar de toekomst gekeken worden;

- **Kleine oplossingen kunnen leiden tot grote veranderingen.** Als eenmaal de stap in de juiste richting is gezet, wordt het doel uiteindelijk wel bereikt;
- **Er is niet altijd een direct verband tussen het probleem en de oplossing.**
Volgens de probleemoplossende methode moet er altijd een logisch en samenhangend verband zijn tussen het probleem en de oplossingen, die zorgvuldig uitgedacht zijn door deskundigen. Maar het is een goed idee om iets heel anders te proberen dan als herhaalde pogingen om tot een oplossing te komen niet werken;
- **Geen enkel probleem komt altijd voor.** Wanneer een kind storend gedrag vertoont, betekent dit niet dat het kind dit elke seconde van de dag doet.

Roovers beschrijft verder op haar website:

“Oplossingsgericht werken sluit goed aan bij de uitgangspunten van het tegenwoordige onderwijs:

- *Het vergroot de zelfstandigheid en verantwoordelijkheid van de leerling.*
- *De leerkracht kan zijn taken als expert en coach goed combineren.*

*De methodiek is praktisch en leidt snel tot resultaten omdat de nadruk ligt op het bereiken van de gezamenlijke oplossing i.p.v. uitdiepen van het probleem. De grondhouding: “**STOP** met datgene, wat **NIET** werkt en ga door met wat **WEL** werkt” zal in alle oplossingsgerichte basistechnieken terug te vinden zijn.*

Programma op Maat:

In 2010 heb ik een programma ontwikkeld om ‘Oplossingsgericht Werken’ te implementeren op alle lagen binnen de school. Via het implementatieplan, observaties, ‘coaching on the job’ en cursussen kan de school gemakkelijk concrete veranderingen aanbrengen. Ook de kinderen worden aan de slag gezet: Door creatieve / expressieve opdrachten krijgen zij meer inzicht in het eigen gedrag en groepsgedrag van de klas. Elk kind uit de klas draagt hier zijn eigen verantwoordelijkheid in. Iedere school is uniek en heeft zijn eigen wensen.

Roovers, M. (2010). Oplossingsgericht werken in de klas. Geraadpleegd op 21 februari 2011.

<http://www.moniqueroovers.nl>

Bijlage 5

Handleiding voor jezelf

‘Voor iedereen die heeft te maken met begeleiding van kinderen met moeilijk gedrag.....

Voor hulpverleners, remedial teachers, leerlingbegeleiders, psychologen, orthopedagogen, is er nu de:

Handleiding voor jezelf:

- *een manier van werken voor kinderen met leer- en gedragsproblemen*
- *een werkboek vol ideeën en mogelijkheden voor de begeleiding van kinderen met Autisme Spectrum Stoornis en bijvoorbeeld ADHD.*
- *een specifieke werkwijze met visuele ondersteuning middels werkbladen voor kinderen. Er is ook een handleiding voor begeleiders, waarin de methodiek wordt uitgelegd en tips worden gegeven hoe de gesprekken te voeren. Deze specifieke individuele begeleiding noemen wij psycho-educatie.*

Psycho-educatie is gericht op het ontwikkelen van het zelfbeeld, het leren herkennen van en leren omgaan met gevoelens, het inzicht geven in de dagelijkse gebeurtenissen, het leren zien van het eigen aandeel hierin, het zoeken naar oplossingen voor het probleem, het aanleren van nieuwe denkstrategieën en het geven van hulp bij het concreet uitvoeren van de gekozen oplossing.

Het werkmateriaal is in principe geschikt voor kinderen vanaf ongeveer 9 jaar met een (rand)normale begaafdheid. De werkbladen uit het werkboek kunnen meteen gebruikt worden door kinderen en de begeleider samen. In de handleiding voor begeleiders zitten ook oefenbladen, die met name gebruikt kunnen worden voor het ontwikkelen van zelfkennis en inzicht in sociale situaties.

Door [hier](#) te klikken kunt u een aantal voorbeelden van werkbladen terug vinden.

Totstandkoming

René Manders en Jan Schrurs hebben in de afgelopen jaren deze Handleiding voor jezelf ontwikkeld. Ze ontstond door het werken met kinderen en volwassenen met voornamelijk ASS in hun praktijk. Deze manier van psycho-educatie bleek effectief te zijn, ook voor andere kinderen. De kinderen werkten er met plezier aan. Ook bij lastige onderwerpen boden de werkbladen de gelegenheid een onderwerp aan te snijden. Kinderen hoeven immers niet zelf alles te formuleren, maar kunnen kiezen uit de voorgedrukte opties. Dat geeft altijd stof en gelegenheid tot verdieping. De mappen groeiden langzaam uit tot een

echte Handleiding. Kinderen en ouders blijken er thuis steun in te vinden, kijken er regelmatig in. Zo blijft levendig wat er in de gesprekken aan de orde komt. De Handleiding voor jezelf wordt nu uitgegeven omdat er zoveel vraag is naar concreet visueel werkmateriaal voor de begeleiding van kinderen met ASS, ADHD e.d.'

Manders, R., Schrurs, J. (2009). Handleiding voor jezelf. Geraadpleegd op 23 februari 2011.

http://www.viahulp.com/NL/handleiding_voor_jezelf.htm

Bijlage 6

De klassenklimaatschaal

	Voornaam	tussenvoegse	achternaam								
1. Naam leerling:	____	____	____								
2. Naam school:	____										
3. Klassencode (naam van de klas):	____										
4. Geslacht (omcirkel het cijfer):	1 jongen	2 meisje									
5. Type onderwijs (omcirkel het cijfer dat van toepassing is):											
1 Basisonderwijs	9 VMBO gemengde leerweg										
2 SBAO (speciaal basisonderwijs)	10 VMBO gemengde leerweg met LWOO										
3 Praktijkonderwijs	11 VMBO theoretische leerweg										
4 Assistentenleerweg	12 VMBO theoretische leerweg met LWOO										
5 VMBO basisberoepsgerichte leerweg	13 HAVO/VWO										
6 VMBO basisberoepsgerichte leerweg met LWOO	14 Anders nl. :										
7 VMBO kaderberoepsgerichte leerweg											
8 VMBO kaderberoepsgerichte leerweg met LWOO											
6. In welke groep of leerjaar zit je? (cijfer omcirkelen):	<table border="1" style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="width: 30px; text-align: center;">1</td><td style="width: 30px; text-align: center;">2</td><td style="width: 30px; text-align: center;">3</td><td style="width: 30px; text-align: center;">4</td><td style="width: 30px; text-align: center;">5</td><td style="width: 30px; text-align: center;">6</td><td style="width: 30px; text-align: center;">7</td><td style="width: 30px; text-align: center;">8</td></tr></table>			1	2	3	4	5	6	7	8
1	2	3	4	5	6	7	8				
7. Datum van invullen (ddmmjjjj) bv 23042006:	<table border="1" style="display: inline-table; border-collapse: collapse;"><tr><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td><td style="width: 30px; text-align: center;"> </td></tr></table>										

Toelichting.

Het algemeen gedeelte gaat over de klas of groep waarin jij zit, maar met verschillende leraren. Het specifieke gedeelte gaat over de leraar waarover je deze vragenlijst moet invullen. Elke vraag heeft vier antwoordmogelijkheden met de volgende betekenis:

- 1 = komt nooit of bijna nooit voor
- 2 = komt soms voor
- 3 = komt regelmatig voor
- 4 = komt vaak voor

Algemeen gedeelte over je klas

		(bijna) nooit	soms	regel- matig	vaak
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Leerlingen in deze klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste klasgenoten opschieten	1	2	3	4
4	Er zijn leerlingen in onze klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Bij moeilijkheden word ik door klasgenoten geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn leerlingen uit onze klas die elkaar buiten schooltijd lastig vallen	1	2	3	4
7	Er zijn leerlingen in deze klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In deze klas worden leerlingen gepest	1	2	3	4
9	In deze klas roddelen leerlingen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn leerlingen in onze klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in deze groep op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik voel dat ik bij deze groep hoor	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met een klasgenoot aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de leerlingen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In deze klas word je uitgelachen als je een verkeerde vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat mijn klasgenoten mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Specifiek gedeelte over leraar (naam invullen):
hij/zij geeft het vak:

		(bijna) nooit	soms	regel- matig	vaak
1	Er wordt in deze klas bij deze leraar veel lawaai gemaakt tijdens de lessen	1	2	3	4
2	Ik heb graag les van deze leraar. De lessen van deze leraar vind ik prettig	1	2	3	4
3	Omdat het zo onrustig is tijdens de les van deze leraar kan ik in deze klas moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Ik vind dat de lessen bij deze leraar rommelig verlopen	1	2	3	4
5	Ik vind deze leraar aardig	1	2	3	4
6	Het kost deze leraar veel tijd om de klas rustig te krijgen	1	2	3	4
7	Deze leraar vindt het leuk om aan onze klas les te geven	1	2	3	4
8	Deze leraar heeft een goede bui	1	2	3	4
9	Deze leraar zegt regelmatig dat de leerlingen goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij deze leraar is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Deze leraar stelt de leerlingen op hun gemak als ze een proefwerk moeten maken	1	2	3	4
12	Bij deze leraar is het in de klas is het rustig genoeg om vlug met de les te beginnen	1	2	3	4
13	Bij deze leraar kan ik met mijn problemen terecht	1	2	3	4
14	Deze leraar besteedt voldoende tijd aan alle leerlingen	1	2	3	4
15	Deze leraar laat duidelijk merken als je iets goed hebt gedaan	1	2	3	4
16	Deze leraar heeft belangstelling voor de leerlingen	1	2	3	4
17	Deze leraar helpt je als je iets niet kan	1	2	3	4

Bedankt voor het invullen!

Donker, A. (9-9 2009). *De KLIMAATSCHAAL als reflectie op leraarsgedrag*
Het pedagogisch klimaat in de klas in beeld. Geraadpleegd op 21 februari 2011.
www.klimaatschaal.nl/.../Artikel%20klimaatschaal%20Remediaal.pdf

Bijlage 7

De gevoelsthermometer van het groepsklimaat

Kruis de kolom aan die voor jou van toepassing is en leg in woorden uit hoe je de klas ervaart.

Vijf-punten schaal: 1 = minst van toepassing 5 = meest van toepassing

1. Voel je je prettig in deze klas?

!!	!	±	+	++	<i>Denk aan:</i> geef je graag les aan deze klas? Zijn er geen of weinig incidenten? Kun je je programma kwijt in deze klas? Kun je in deze klas een grapje maken? Voel je je met respect behandeld? Hoef je je geen zorgen te maken over deze klas?
1	2	3	4	5	Opmerkingen:

2. Hoe gaan de leerlingen met elkaar om?

!!	!	±	+	++	<i>Denk aan:</i> krijgt iedereen de kans om zijn inbreng te leveren? laat men elkaar uitpraten? wordt niemand uitgelachen of uitgesloten? kunnen ze met elkaar samenwerken? wordt er gepraat of geschreeuwd? klagen ze over medeleerlingen? voelt iedereen zich veilig en op z'n gemak?
1	2	3	4	5	Opmerkingen:

3. Hoe gaan de leerlingen met hun werk om?

!!	!	±	+	++	Denk aan: nemen ze hun spullen voor zich, gaan ze zonder uitstel aan het werk, is hun huiswerk meestal in orde, hebben ze zicht op goede resultaten, vallen er veel onvoldoendes, zijn ze gretig?
1	2	3	4	5	Opmerkingen:

4. Welke rollen spelen individuele leerlingen?

!!	!	±	+	++	Denk aan: is er een leerling met gezag in deze klas, is er een helper, is er een leerling die macht uitoefent, zijn er volgers, zijn er open groepjes of kliekjes, zijn er leerlingen die veel aandacht naar zich toe trekken, werken deze rollen positief voor de groep?
1	2	3	4	5	Opmerkingen:

5. Welke verwachtingen hebben docenten en leerlingen?

!!	!	±	+	++	Denk aan: spreken de docenten positieve verwachtingen uit, bestempelen de docenten de klas positief (dus niet: 'lastige klas', 'drukke klas', 'rotklas'), hebben de leerlingen geen bijzondere weerstand tegen hun docenten, gaan ze positief met school om?
1	2	3	4	5	Opmerkingen:

Wat wijst de thermometer aan? Hoeveel punten?

10 punten of minder: onderzoek het groepsklimaat; er is samenwerking tussen docenten nodig

11-19 punten: het groepsklimaat kan beter; wat gaat goed, wat kan beter?

20 punten of meer: het groepsklimaat is positief; hoe kunnen docenten dit zo houden?

Klasse. (2006). De test: Hoe lastig is mijn klas? *Klasse voor Leraren*, 14. Geraadpleegd op 26 januari 2011.

<http://www.klasse.be/leraren/archief/12013>

Bijlage 8

Uitwerking van de begrippen van de BOTS-vragenlijst

“Boven-Samen

- *De leiding kunnen nemen*
- *In staat zijn om activiteiten te organiseren en te regelen*
- *Anderen kunnen overtuigen*
- *Advies kunnen geven, kunnen meedenken in het vinden van oplossingen*

Samen-Boven

- *Voor anderen kunnen zorgen*
- *Anderen kunnen aanmoedigen en ondersteunen, optimistisch kunnen zijn*
- *De positieve kanten aan kunnen geven, in die zin harmoniërend kunnen zijn*
- *Zich in kunnen leven in de ander*

Samen-Onder

- *De ander de ruimte kunnen geven, kunnen luisteren*
- *Zich aan de regels kunnen houden*
- *Doen wat er gevraagd wordt*
- *Kritiek kunnen accepteren*

Onder-Samen

- *Zich bescheiden kunnen opstellen*
- *Hulp en steun bij de ander kunnen ontlokken met een kwetsbare opstelling*
- *Op de ander durven vertrouwen, zich afhankelijk op kunnen stellen*
- *Afwachtend zijn*

Onder-Tegen

- *Zich terughoudend op kunnen stellen*
- *Zich kunnen afgrenzen door te zwijgen*
- *Zich terug kunnen trekken*
- *De kat uit de boom kunnen kijken*

Tegen-Onder

- *Op zijn hoede kunnen zijn*
- *Teleurstelling kunnen tonen over iets of iemand*
- *Een gezond kritische houding kunnen aannemen, zaken in twijfel kunnen trekken*

- *Ontevredenheid kunnen uiten*

Tegen-Boven

- *Duidelijk kunnen zijn in wat je niet zint, waar je je kwaad over maakt*
- *Van zich af kunnen bijten, zich kunnen verdedigen (ook fysiek)*
- *Kunnen afschrikken, zich aanvallend op kunnen stellen*
- *Adequaate persoonsgerichte kritiek kunnen leveren*

Boven-Tegen

- *Anderen op gemaakte fouten kunnen wijzen*
- *Competitie met de ander durven aangaan*
- *Eisen en grenzen aan de ander kunnen stellen, kunnen aangeven wat van de ander wordt verlangd.*
- *Zich onafhankelijk op kunnen stellen, vertrouwen op eigen oordeel.*

Verstegen, R. & Lodewijks, H.P.B. (2001). *Interactiewijzer. Analyse en aanpak van interactieproblemen in professionele opvoedingssituaties*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV

BOTS Onderdeel A1: relatie kind → opvoeder

Onderstaande uitspraken hebben betrekking op **hoe het betreffende kind met jou omgaat**.

Met een cijfer geef je aan welke uitspraak over de interactiestijl van het kind naar jou toe van toepassing is, waarbij:

- 2 = veel te weinig

- 1 = te weinig

0 = normaal, komt voor in situaties waar dat nodig is

+1 = te veel

+2 = veel te veel

1. Leeft zich in mij in	
2. Op zijn/haar hoede bij mij	
3. Stelt eisen aan mij	
4. Stelt zich bescheiden naar mij op	
5. Moedigt mij aan en ondersteunt mij	
6. Stelt zich terughoudend op	
7. Accepteert kritiek van mij	
8. Vertrouwt op eigen oordeel	
9. Heeft persoonsgerichte kritiek op mij	
10. Geeft mij advies	
11. Benadrukt de positieve kanten van mij	
12. Stelt zich afhankelijk op naar mij	
13. Geeft mij de ruimte	

14. Laat kwaadheid zien aan mij	
15. Wil van mij winnen	
16. Plaatst kanttekeningen: "ja, maar..."	
17. Stelt zich gelijkwaardig aan mij op	
18. Is zorgzaam voor mij	
19. Doet wat ik vraag	
20. Grenst zich af door te zwijgen	
21. Toont ontevredenheid over mij	
22. Bijt van zich af t.o.v. mij	
23. Organiseert en regelt voor mij	
24. Toont teleurstelling over mij	
25. Stelt zich afwachtend op	
26. Wijst mij op fouten, die ik maak	
27. Wil mij overtuigen met de beste bedoelingen	
28. Stelt zich kwetsbaar op	
29. Kijkt de kat uit de boom	
30. Houdt zich aan regels, die ik stel	
31. "Aanval is de beste verdediging"	
32. Trekt zich terug	

Score A 1: relatie kind → opvoeder (binnencirkel)

BS		SB		SO		OS		OT		TO		TB		BT	
10		1		7		4		6		2		9		3	
17		5		13		12		20		16		14		8	
23		11		19		25		29		21		22		15	
27		18		30		28		32		24		31		26	
Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.	

BOTS Onderdeel A 2: relatie opvoeder → kind

Onderstaande uitspraken hebben betrekking op **wat het kind bij jou oproept**, waartoe je in eerste instantie geneigd bent (het gaat er dus niet om of je in werkelijkheid altijd zo reageert).

Op een 3-puntsschaal kan aangegeven worden in hoeverre de uitspraak van toepassing is, waarbij:

- = nauwelijks of niet

O = binnen normale grenzen

+ = duidelijk

1. Je neigt ertoe dit kind als gemakkelijk volgend te zien	
2. Je neigt ertoe met dit kind de strijd aan te gaan	
3. Je neigt ertoe dit kind te 'bemoederen'	
4. Je neigt ertoe bijval en steun bij dit kind te zoeken	
5. Je neigt ertoe geïrriteerd en afwijzend te reageren op dit kind	
6. Je neigt ertoe dit kind uit de put te halen	
7. Je neigt ertoe gemakkelijk zaken aan dit kind over te laten	
8. Je neigt ertoe dit kind te straffen	

Score A 2: relatie opvoeder→kind (buitencirkel)

BS		SB		SO		OS		OT		TO		TB		BT	
7		4		1		3		6		5		8		2	

BOTS Onderdeel B 2: relatie andere kinderen → dit kind

Onderstaande uitspraken hebben betrekking op hoe **andere kinderen met het betreffende kind omgaan**.

Er wordt op vanuit twee perspectieven gescoord:

1. m.b.t. de toepasselijkheid van de stellingen geldt:

- - = niet of nauwelijks van toepassing
- 0 = binnen normale grenzen
- + = duidelijk van toepassing

2. m.b.t. de hele groep of slechts een deel daarvan geldt:

- drie gelijke tekens voor de hele groep
- twee gelijke tekens voor het grootste gedeelte van de groep
- één teken voor een minderheid van de groep

Voorbeelden:

- 000 voor de hele groep binnen normale grenzen
- ++- geldt voor de grote meerderheid wel, maar voor een minderheid niet
- +0- geldt voor een gedeelte van de groep
- 00+ binnen normale grenzen m.b.t. de meerheid, en heel duidelijk van toepassing voor een minderheid

Vul dus altijd drie tekens in

1. Andere k.k. gaan er bij voorbaat van uit dat dit kind wel zal instemmen	
2. Andere k.k. nemen een ondergeschikte houding aan bij dit kind	
3. Andere k.k. nemen het initiatief bij dit kind	
4. Andere k.k. zoeken het aangename gezelschap op van dit kind	
5. Andere k.k. reageren geïrriteerd op dit kind	
6. Andere k.k. vergeten dit kind	
7. Andere k.k. varen op het kompas van dit kind	
8. Andere kinderen zijn bang voor dit kind	

Score B 2: relatie andere kinderen → dit kind (buitencirkel)

BS		SB		SO		OS		OT		TO		TB		BT	
7		4		1		3		6		5		8		2	

BOTS Onderdeel B 1: relatie dit kind → andere kinderen

Onderstaande uitspraken hebben betrekking op **hoe het kind omgaat met andere kinderen**.

Met een cijfer geef je aan welke uitspraak van toepassing is, waarbij:

- 2 = veel te weinig

- 1 = te weinig

0 = normaal, komt voor in situaties waar dat nodig is

+1 = te veel

+2 = veel te veel

1. Leeft zich in in andere kinderen	
2. Op zijn/haar hoede bij andere kinderen	
3. Stelt eisen aan de andere kinderen	
4. Stelt zich bescheiden op in de groep	
5. Ondersteunt andere kinderen	
6. Stelt zich terughoudend op	
7. Accepteert kritiek van andere kinderen	
8. Vertrouwt op eigen oordeel	
9. Heeft persoonsgerichte kritiek	
10. Geeft mij advies aan andere kinderen	
11. Benadrukt de positieve kanten van andere kinderen	
12. Stelt zich afhankelijk op naar de andere kinderen	
13. Geeft de andere kinderen de ruimte	
14. Laat kwaadheid zien naar andere kinderen	
15. "De inzet is: winnen"	
16. Plaatst kanttekeningen: "ja, maar..."	

17. Neemt de leiding in het belang van de groep	
18. Is zorgzaam voor de andere kinderen	
19. Doet wat gevraagd wordt	
20. Grenst zich af door te zwijgen	
21. Toont ontevredenheid	
22. Bijt van zich af	
23. Organiseert en regelt voor andere kinderen	
24. Laat teleurstelling blijken	
25. Stelt zich afwachtend op	
26. Wijst andere kinderen op gemaakte fouten	
27. Wil andere kinderen overtuigen in hun belang	
28. Stelt zich kwetsbaar op bij andere kinderen	
29. Kijkt de kat uit de boom	
30. Houdt zich aan regels van de groep	
31. "Aanval is de beste verdediging"	
32. Trekt zich terug	

Score B 1: relatie kind → andere kinderen (binnencirkel)

BS		SB		SO		OS		OT		TO		TB		BT	
10		1		7		4		6		2		9		3	
17		5		13		12		20		16		14		8	
23		11		19		25		29		21		22		15	
27		18		30		28		32		24		31		26	
Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.		Tot.	

Verstegen, R. & Lodewijks, H.P.B. (2001). *Interactiewijzer. Analyse en aanpak van interactieproblemen in professionele opvoedingssituaties*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV. Pagina 190-197. Geraadpleegd op 21 februari 2011. www.xs4all.nl/~josbergk/rt/.../rt06/Interactiewielen.doc

Bijlage 10

Handelingsgericht werken

---

1 Personalia

Naam leerling:	Sanne
Kalenderleeftijd:	7
Didactische leeftijd:	7 maanden
Schoolverloop:	1-2-3
Groep:	3
Schooltype:	Rooms-Katholieke basisschool. Regulier onderwijs.
Naam onderzoeker:	Nicole Embregts
Functie onderzoeker:	Remedial teacher i.o.
Onderzoeksdata:	Maart 2011

2 Intakefase

Stap 1

Reden van aanmelding, hulpvragen, wensen en verwachtingen

Reden van bespreking (waarom juist nu?)

In de loop van het leerjaar groep 3 is Sanne gedragsproblemen gaan vertonen. In groep 2 was ze regelmatig koppig, maar gedroeg ze zich niet zoals ze zich nu in deze groep gedraagt. De leerkrachten vinden dat Sanne zich moeilijk aan past in de groep. Hiermee wordt bedoeld dat Sanne kinderen uit haar klas 'meetrekt' om niet goed meer op te letten en niet te doen wat de leerkracht vraagt. Sanne vertoont dus opstandig gedrag. Daarnaast lijkt Sanne te blokkeren wanneer de leerkracht andere kinderen aandacht geeft. Ze gaat dan ongewenst gedrag vertonen, zoals onder tafel zitten, haar werk niet maken, etc., om ervoor te zorgen dat de aandacht toch weer op haar gericht wordt. Verder is ze erg agressief en vijandig naar haar klasgenoten toe. Daarnaast is Sanne volgens de leerkracht een grote factor van het negatieve groepsklimaat. Het gedragsprobleem van Sanne is een probleem waar de leerkrachten geen raad meer mee weten.

Hulpvragen

Leerkracht: Hoe kan jij Sanne zover krijgen zodat ze mee functioneert in de groep en niet continu aandacht vraagt? Hoe kan Sanne zich bewust worden van haar probleem?

Moeder: Hoe kan ervoor worden gezorgd dat mijn dochter het weer leuk vindt om naar school te gaan?

Leerling: Hoe kan jij ervoor zorgen dat ik het leuk vind om naar school te gaan?

Waarover maak ik me zorgen?

Ik maak me zorgen over de koppeling tussen de thuissituatie en de schoolsituatie. Moeder heeft in een gesprek aangegeven dat zij een problematische achtergrond heeft. Veel aspecten heeft Sanne meegekregen, waardoor ze op school uitspraken doet als 'papa is weggelopen, omdat hij twee jongens wilde en ik ben een meisje, dus dat komt door mij' of 'ik mis mijn zus' (moeder heeft een miskraam gehad nog voordat Sanne geboren was). Verder heeft moeder in een gesprek aangegeven dat ze Sanne heeft geleerd om voor zichzelf op te komen (en dus terug mag slaan en schoppen). Ik maak me zorgen over de gedachtegangen van Sanne door wat er zich thuis afspeelt. Ook maak ik me zorgen over het gedrag wat Sanne in de klas vertoont. Ze houdt geen rekening met anderen, is agressief en is sociaal zwak. Verder maak ik me ook zorgen om de leerprestaties van Sanne. Ze heeft een grote didactische achterstand.

Wat zou voor mij het beste advies/afspraken zijn m.b.t. de aanmelding

Ik vind het van groot belang dat er een individueel handelingsplan opgesteld wordt voor Sanne, zodat er aan haar gedrag (in de groep) wordt gewerkt. Dit is zowel voor zichzelf als voor haar klasgenoten van belang. Verder vind ik het belangrijk dat Sanne zich bewust wordt van haar problemen, waardoor ze er beter mee om kan leren gaan. Ik denk dat het verstandig is om dit probleem voor te leggen aan het externe zorgteam, omdat het erg complex is en het hoogstwaarschijnlijk niet op schoolniveau opgelost kan worden.

Stap 2

Problemen, positieve aspecten en uitzonderingen (volgens leerkracht, leerling en ouders)

Leerontwikkeling (leervoorwaarden, leerprestaties)

Problemen:	Positief:
<i>Leerkracht</i> Sanne heeft een grote didactische achterstand. Haar gedragsproblemen kunnen 'leiden' tot leerproblemen, maar leerproblemen kunnen ook 'leiden' tot gedragsproblemen (Jeninga, 2009). Extern onderzoek zal hier meer duidelijkheid over kunnen geven. <i>Ouder</i> Moeder denkt dat de zwakke prestaties komen doordat Sanne het niet leuk vindt op school. <i>Leerling</i> Sanne geeft aan dat ze het niet leuk vindt om naar school te gaan en dat ze lezen en rekenen saai vindt.	<i>Leerkracht</i> De leerkrachten verwachten dat Sanne wel de capaciteiten heeft om op het gewenste niveau te presteren, gezien haar B- en C-scores in groep 1/ 2. <i>Ouder</i> Moeder vermoedt dat Sanne het wel kan, maar zegt dat haar broer slimmer is dan Sanne. <i>Leerling</i> Sanne geeft aan dat ze het in de kleuterklas wel leuk vond om naar school te gaan.

Werkhouding

Problemen:	Positief:
<i>Leerkracht</i> Sanne heeft een zeer slechte werkhouding. Wanneer ze weigert haar	<i>Leerkracht</i> Haar werkhouding bij knutselopdrachten of tekenopdrachten is wel goed.

werkjes te maken zegt ze 'het boeit me niet' of 'ik heb geen zin'. In één op één situaties maakt ze haar werkjes een stuk beter, omdat ze dan de volle aandacht krijgt, die ze in een groep niet kan krijgen. <i>Ouder</i> Moeder geeft aan dat Sanne om veel aandacht vraagt. <i>Leerling</i> Sanne vindt lezen en rekenen niet leuk.	<i>Ouder</i> Sanne vindt het heel leuk om te knutselen. <i>Leerling</i> Het leukste om te doen op school vindt Sanne knutselen of tekenen.

Cognitief functioneren

Problemen:	Positief:
<i>Leerkracht</i> AVI (afname op 8-02-2011): Frustratie M3 DMT (afname op 07-02-2011): E Rekenen- Wiskunde (afname op 03-02-2011): E Spelling (afname op 03-02-2011): E <i>Ouder</i> Moeder zegt dat ze thuis oefent met Sanne om het leesniveau omhoog te halen. <i>Leerling</i> Sanne vindt lezen en rekenen saai.	<i>Leerkracht</i> Woordenschat (afname 02-02-2011): C Verder heeft Sanne in de kleuterklas op alle toetsen een B of een C gescoord. <i>Ouder</i> Moeder vindt dat ze thuis goed leest. <i>Leerling</i> Sanne heeft veel zelfvertrouwen. Ze zegt namelijk dat ze vindt dat ze goed kan lezen.

Sociaal emotioneel functioneren

Problemen:	Positief:
<i>Leerkracht</i> Sanne ligt niet goed in de groep. Ze heeft geen vriendinnen (mogelijk door haar ongewenste gedrag in de klas en haar agressiviteit naar andere kinderen) <i>Ouder</i> Moeder vindt dat Sanne geen vriendjes nodig heeft. <i>Leerling</i> Sanne heeft geen vriendinnen in de klas.	<i>Leerkracht</i> Sanne vindt het leuk om klasgenootjes te helpen met knutselopdrachten. <i>Ouder</i> Moeder vertelt dat Sanne het leuk vindt om anderen te helpen. <i>Leerling</i> Sanne vindt het niet leuk dat ze geen vriendjes in de klas heeft.

Lichamelijk functioneren

Problemen:	Positief:
Doordat ze wat overgewicht heeft, kan ze niet alle activiteiten uitvoeren bij de gym (frustratiegevoelens).	Ze heeft doorzettingsvermogen bij de gym. Ze probeert een activiteit steeds opnieuw.

Huidige problemen, positieve aspecten van de onderwijsleersituatie

Problemen:	Positief:
In groep 3 heerst een negatieve groepssfeer. De kinderen hebben een slechte luisterhouding, waardoor er niet	Er heerst veel structuur in de groep. Er is sprake van routine. Er staan twee ervaren leerkrachten voor de groep. De

naar elkaar geluisterd wordt. De kinderen kunnen wel zelfstandig werken, maar letten zoveel op elkaar, dat ze snel op elkaar gaan vitten. Ze zijn meer met het werk van een ander bezig dan met het werk van hunzelf. Ook de goed gemotiveerde kinderen ´lijden´ onder deze negatieve groepssfeer. Er staan twee leerkrachten voor deze groep. Sanne heeft moeite met de omschakeling van groep 2 naar groep 3 (het speelse naar het schoolse).	leerkrachten staan open voor hulp.

Huidige problemen, positieve aspecten van de opvoedingsaspecten

Problemen:	Positief:
Problematische gezinssituatie (zie stap 5 ingrijpende gebeurtenissen).	(Mogelijk positief:)De broer van Sanne heeft hetzelfde soort gedrag vertoond toen hij in groep 3 zat, maar dit gedrag is sterk verbeterd. Op het moment zit hij in groep 5.

Stap 3

Wat zie ik als mogelijke verklaringen voor de problemen?

Verklaring volgens het meervoudig risico model

Volgens Jeninga (2004) *‘vergroten risicofactoren de kans op problemen en beschermende factoren verkleinen die kans. (...). Bij gedragsproblemen spreken we dan van een meervoudig risicomodel’*. Volgens Jeninga worden er in het risicomodel van Greenberg (Greenberg e.a., 1993; Van Acker, 1995) vier risicodomeinen onderscheiden, namelijk biologische factoren bij het kind, gezinsvariabelen, ouderschap praktijken en hechtingsrelaties tijdens de eerste vier levensjaren.

Risicofactoren:

Het temperament van Sanne. Het activiteitsniveau van Sanne is extreem laag. Ze weigert vaak te werken. Daarnaast kan Sanne luid schreeuwen door de klas en heeft ze woede uitbarstingen. Deze woede-uitbarstingen blijven vaak niet alleen bij schreeuwen, maar ze gaat ook vaak schoppen en slaan.

Functioneren van de hersenen. Op het moment is er een intelligentieonderzoek aangevraagd voor Sanne. Ze heeft een enorme didactische achterstand. Dit onderzoek komt er om te achterhalen of de leerproblemen ‘leiden’ tot gedragsproblemen of dat de gedragsproblemen ‘leiden’ tot leerproblemen.

Lichaamsbouw en uiterlijk. Jeninga beschrijft het begrip endomorf, waar ik Sanne in herken. Dit begrip omschrijft het wat dikkere kind, wat weinig succeservaringen op zal doen (bijvoorbeeld met de gym).

Gezinsvariabelen. Jeninga beschrijft dat van Acker (1995) ernstige risicofactoren voor gedragsproblemen beschrijft. Dit zijn: een lage socio-economische status, eenoudergezin, depressie en stress bij moeder, de aanwezigheid van het kind bij huwelijksconflicten en flinke agressie. Al deze risicofactoren zijn van toepassing op Sanne. Zij komen uit een zwak milieu, hebben een lage socio-economische status, moeder is alleenstaand, moeder heeft stress gezien haar problematiek met de vader van Sanne en kan haar eigen kinderen niet aan, mogelijk heeft Sanne de agressie tussen haar moeder en vader gezien.

Opvoedingsstijlen. Moeder heeft aangegeven Sanne thuis niet aan te kunnen. Ook thuis vertoont ze probleemgedrag. Er is sprake van dwinggedrag. Dwinggedrag betekent dat een kind negatief gedrag kan vertonen in zijn ontwikkeling door de opvoedstijl. *‘Deze pedagogische onmacht blijkt een gevolg te zijn van een combinatie van psychische en economische problemen van de ouder(s)’* (Jeninga, 2004). Moeder heeft mogelijk psychische problemen, door haar problematische achtergrond en ze heeft mogelijk

economische problemen, omdat ze van de bijstand leeft.

Positieve factoren:

Sanne is een meisje. Jeninga beschrijft dat gedragsproblemen vaker voorkomen bij jongens dan bij meisjes, omdat een mannelijke foetus gevoeliger is voor de gevolgen van complicaties.

Sanne is gezond. Jeninga beschrijft dat chronisch lichamelijk zieke kinderen twee maal psychische stoornissen vertonen als gezonde kinderen. Volgens Jeninga beschrijft van Acker (1995) dat kinderen met een stoornis in de hersenen, drie tot vier maal meer psychische stoornissen vertonen.

Een mogelijke verklaring volgens het meervoudig risicomodel zou de thuissituatie zijn. Alle gezinsvariabelen die Jeninga beschrijft, hebben betrekking op Sanne. Ook de opvoedingsstijl baart me zorgen. Verder zijn de beschermende factoren van Sanne slechts alleen biologische factoren.

Verklaring volgens het ecologisch model

Van der Wolf en Beukering (2009) beschrijven dat Bronfenbrenner (1977) de principes van de sociale ecologie heeft uitgewerkt. Hij heeft onderzocht dat omgevingsfactoren een belangrijke invloed hebben op het sociaal-emotioneel functioneren. Er zijn drie verschillende omgevingsniveaus die het functioneren beïnvloeden. Deze omgevingsniveaus beïnvloeden elkaar ook onderling.

De minst breedste context heet het *microniveau*. In dit omgevingsniveau vallen de leerkrachten, familie, broers en zussen, ouders en vrienden.

Het *mesoniveau* is een wat bredere context. In dit omgevingsniveau spelen verschillende factoren een rol, zoals de samenwerking tussen de school en de ouders, de werksituatie van de ouders, de ontspanningsmogelijkheden voor het kind, de school waarop het kind zit en in welke buurt het kind woont en wat de sociaaleconomische omstandigheden zijn. Deze factoren hebben allemaal invloed op de opvoeding.

De breedste context heet het *macroniveau*. Hieronder vallen maatschappelijke factoren, zoals politiek, beleid, jongerencultuur, economische klimaat, oorlog en behoren tot een etnische of religieuze minderheid.

Onderverdeling in niveaus

Microniveau

- Sanne heeft een moeder en een broertje. Haar vader is buiten beeld.

- Moeder heeft geen positief beeld over de leerkrachten van Sanne.
- Alleen de oma van Sanne (moeder van de moeder) is nog in beeld, met de rest van de familie is geen contact.
- Moeder heeft wel een aantal vriendinnen.
- Sanne heeft weinig vriendinnen op school en buiten school.

Mesoniveau

- Moeder onderhoudt goed contact met de school.
- Moeder is werkeloos en leeft van de bijstand.
- Sanne heeft voldoende ontspanningsmogelijkheden (mag veel naar buiten, mag computer en tv-kijken thuis)
- De school (en dus het woonhuis van Sanne) staat in een sociaaleconomisch zwakke buurt.

Macroniveau

- Moeder is van Surinaamse afkomst
- Er zijn voldoende sociale voorzieningen (zoals een buurthuis, dat regelmatig activiteiten organiseert)

Een mogelijk verklaring van de gedragsproblemen van Sanne zijn de factoren die vallen onder microniveau. Zoals eerder beschreven, sluit het microniveau aan op de directe omgeving van Sanne. Een mogelijke verklaring voor het gedragsprobleem is dus de thuissituatie.

Stap 4

Wat is er al gedaan m.b.t. deze problemen?

Ondernomen maatregelen, het effect daarvan en wat werkte wel en wat werkte niet:

Groep 2:

Sanne was koppig, maar vertoonde niet het gedrag wat ze nu vertoont.

Groep 3:

De leerkracht heeft Sanne op verschillende manieren benaderd. Ze heeft Sanne straf gegeven, ze heeft Sanne continue positief benaderd, ook al toonde ze ongewenst gedrag en ze heeft Sanne betutteld. Geen van deze manieren heeft veranderingen gehad op het

gedrag van Sanne. Verder heeft de leerkracht steeds manieren gezocht om Sanne continue aandacht te geven. Ze mocht tijdens de schrijfles bijvoorbeeld schrijven met een gouden pen, ze mocht tijdens het lezen aan het tafeltje bij de leerkracht komen zitten, etc. Dit ging een tijdje goed, totdat dit niet meer goed genoeg was. Sanne viel dan terug in haar gedrag en ging opnieuw om aandacht vragen.

Op het moment wordt er door de leerkrachten een gedragsinstructie (Jeninga, 2004) gegeven, wanneer Sanne de leerkrachten 'stoort'. De leerkrachten zetten dan een poppetje op de tafel van Sanne als 'waarschuwing' en vertellen wat, wanneer en hoe verwacht wordt dat Sanne zich gaat gedragen. Houdt ze hier zich niet aan, wordt ze uit de klas gezet en mag ze pas terug komen als ze haar werk af heeft. Dit heet een time-out. Ik heb deze techniek geobserveerd en hij blijkt niet te werken. Sanne gedraagt zich keurig als ze het poppetje op de tafel heeft staan zolang de leerkracht kijkt. Zodra de leerkracht zich omdraait, vertoont ze achter haar rug om gedrag wat de leerkracht niet wenselijk vindt. De gedragsinstructie en time-out hebben dus geen effect.

Stap 5

Relevante voorgeschiedenis

Bijzonderheden in de ontwikkeling

Geen bijzonderheden

Ingrijpende gebeurtenissen

Moeder heeft aangegeven in een gesprek dat ze een miskraam heeft gehad nog voordat Sanne en haar oudere broer waren geboren. Ze heeft verteld dat zij hier nog heel erg mee zit en er zo weinig mogelijk over probeert te praten thuis. Haar ex-man heeft haar in elkaar geslagen toen Sanne en haar broer thuis waren (dit is 2 jaar geleden gebeurd). Haar broer heeft dit met eigen ogen gezien, waardoor hij ernstig gedrag vertoonde op school (hij zat toen in groep 3). Op het moment gaat het goed met hem. Moeder weet niet in hoeverre Sanne iets van dit mee heeft gekregen, omdat ze toen nog een stuk jonger was. Het zou goed kunnen dat ze geluiden heeft gehoord. Sanne haar vader is buiten beeld, net zoals de familie van Sanne. Sanne kon terecht bij haar tante toen haar moeder tijd nodig had om te verwerken wat er was gebeurd. Die tante is momenteel ook buiten beeld. Het enige familielid is de moeder van de moeder van Sanne die nog in beeld is.

Eerder onderzoek (inclusief data en resultaten)

Er hebben geen onderzoeken plaatsgevonden bij Sanne.

Schoolvorderingen (LVS)

Resultaten kleuters:

Kleuterobservatielijst (afname op 19-12-2008): C

Kleuterobservatielijst (afname op 20-2-2010): C

Ordenen (afname op 07-07-2009): B

Ordenen (afname op 23-01-2010): B

Ordenen (afname op 22-06-2010): B

Taal voor kleuters (afname op 14-07-2009): B

Taal voor kleuters (afname op 16-01-2010): B

Taal voor kleuters (afname op 22-06-2010): C

Resultaten groep 3:

AVI (afname op 8-02-2011): Frustratie M3

DMT (afname op 07-02-2011): E

Rekenen- Wiskunde (afname op 03-02-2011): E

Spelling (afname op 03-02-2011): E

Woordenschat (afname 02-02-2011): C

3 Strategiefase

Een oriënterend beeld:

Dit meisje van 7 jaar, dat in groep 3 van een reguliere school zit, heeft problemen op het gebied van agressiviteit naar andere kinderen in de groep, sociaal zijn, opstandigheid naar de leerkracht, werkhouding, luisterhouding, een aandacht tekort en mogelijk traumatische ervaringen.

Deze problemen worden vermoedelijk veroorzaakt (aan de hand van het meervoudig risicomodel en ecologisch model) door de problematische thuissituatie. Verder heeft Sanne een didactische achterstand. Uit extern onderzoek moet blijken of de gedragsproblemen 'leiden' tot leerproblemen of dat de leerproblemen 'leiden' tot gedragsproblemen. De leerkrachten vermoeden dat de gedragsproblemen 'leiden' tot leerproblemen, aangezien ze wel goede resultaten heeft behaald in de kleuterklas. Dit denken zij, ondanks dat Sanne moeite heeft met de overstap van groep 2 naar groep 3.

Verder heerst er in de groep een negatieve klassensfeer. De kinderen hebben geen goede luisterhouding, waardoor ze elkaar niet uit laten praten. Bij het zelfstandig werken letten de kinderen meer op elkaar, dan op hun eigen werk, waardoor ze snel op elkaar beginnen te vitten. Sanne vraagt bij alle lessen op school (m.u.v. knutsel- of tekenlessen) om veel aandacht, door onder tafel te gaan zitten, ruzie te maken of weigeren te werken.

Een mogelijke verklaring voor het gedrag wat Sanne vertoont, is door dwinggedrag in de thuissituatie. Dwinggedrag betekent dat een kind negatief gedrag kan vertonen in zijn ontwikkeling door de opvoedstijl. Dit kan een gevolg zijn van de psychische en economische problemen van de moeder van Sanne. Moeder leeft van de bijstand en is alleenstaand. Ze heeft veel problemen (gehad) met haar ex-man en mogelijk heeft Sanne de agressie meegemaakt die hierbij kwam kijken. Door de problematische achtergrond van de moeder van Sanne, wil moeder dat Sanne voor zich op komt als ze ruzie heeft. Dit is een mogelijke verklaring voor het agressieve gedrag van Sanne naar andere kinderen toe.

Het gaat wel goed als Sanne individuele aandacht krijgt. De dagen gaan iets beter als daartegenover staat dat ze met haar moeder mag knutselen.

4 Onderzoeksfase

Ik doe geen verder onderzoek, omdat ik alle gegevens die ik nodig heb, heb kunnen verzamelen in de intake- en strategiefase. Ik weet namelijk **wanneer** Sanne 'storend' gedrag vertoont (tijdens alle lessen, zowel zelfstandig werken als klassikale lessen, m.u.v. knutsel- of tekenlessen), ik weet **hoe** ze 'storend' gedrag vertoont (agressie, opstandigheid, slechte werkhouding, luisterproblemen en aandacht tekort) en ik weet mogelijk ook **waarom** ze het gedrag vertoont (problematische thuissituatie). Verder weet ik dat ze dit gedrag bij **beide** leerkrachten vertoont. Naast het gedrag wat Sanne vertoont heerst er ook een negatief groepsklimaat wat mogelijk invloed kan hebben op het gedrag van Sanne.

Ik heb dus geen verdere onderzoeksvragen ten aanzien van kenmerken van de leerling. Deze kenmerken staan overigens uitgebreid beschreven in de intakefase en in de strategiefase. Door een gesprek met de leerkracht en met de moeder van Sanne is de sfeer in de groep en de opvoedingssituatie helder geworden.

Ik wil samen met de IB-er Sanne aanmelden voor externe zorg. Er is veel aan de hand met dit meisje wat ik op schoolniveau hoogstwaarschijnlijk niet kan oplossen. De eerste stap is dat Sanne wordt besproken tijdens het externe zorgoverleg. Ik heb gevraagd of ik hierbij mag zijn, maar dat mag niet, omdat ik geen officiële gesprekspartner ben. De IB-er, directeur, maatschappelijk werker en de jeugdarts zijn aanwezig bij het extern zorgoverleg.

5 Indiceringsfase en adviesfase

Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerling?

1. Dit kind heeft ondersteuning nodig die er voor zorgt dat ze gewenst gedrag vertoont.
2. Dit kind heeft ondersteuning nodig die er voor zorgt dat ze ziet dat ze zichzelf belangrijk vindt op de wereld.
3. Dit kind heeft een leeromgeving nodig, waarin zij zich veilig voelt.
4. Dit kind heeft een groepsgenoot nodig, waarmee ze goed kan samenwerken. Dit groepsgenootje kan ze dan gaan zien als een vriendinnetje.

Welk materiaal zet ik in en waarom?

Methode Kids' Skills

Kids' Skills (Furman, 2006) is een methode die ervan uit gaat dat alle gedrag is aangeleerd en dientengevolge ook weer afgeleerd kan worden. Met Kids' Skills leren kinderen op een positieve en constructieve manier problemen overwinnen door nieuwe vaardigheden aan te leren. Kids' Skills begint met het probleem te vertalen naar een vaardigheid die vereist is om het probleem te laten verdwijnen. Er wordt in deze methode dus ingestoken op de vaardigheid dat het kind moet leren. Dit wordt gedaan door met het kind overeenstemming te zoeken over de vaardigheid dat het kind aan moet leren. Hierdoor wordt er motivatie bij de leerling opgewekt. Volgens Jeninga (2004) moet er bij een kind de motivatie en bereidheid zijn, waardoor het gedrag kan worden veranderd. Zodra de belangstelling van het kind is opgewekt, wordt er geoefend met de vaardigheid die het kind aan moet leren om het probleem om te lossen. Als blijkt dat het kind de vaardigheid heeft aangeleerd, wordt er een feestje gevierd. De methode is systematisch door te lopen door het volgen van de 15 stappen. De 15 stappen van de methode Kids' Skills zijn te vinden in bijlage 2. De methode Kids' Skills is gebaseerd op een oplossingsgerichte benadering. Bij een oplossingsgerichte benadering wordt er gekeken naar wat het kind *wel* kan en niet wat het niet kan (Roovers, 2010). Volgens Måhnberg en Sjöblom (2008) zorgt een oplossingsgerichte benadering voor een wederzijdse positieve spiegeling. Verder blijkt dat door een oplossingsgerichte benadering het eenvoudiger voor de leerkracht wordt om 'naast' de leerling te komen te

staan, in plaats van 'tegenover' de leerling, zodat er meer bereikt kan worden bij de leerling. Van Lieshout (2009) beschrijft dat er bij de ondersteuning van het kind de volgende peilers belangrijk zijn: positiviteit, aandacht, structuur en bemoediging. Deze peilers komen in de methode Kids' Skills duidelijk

Methode handleiding voor jezelf

Manders en Schrurs (2009) hebben een praktische methode voor psycho-educatie aan kinderen ontwikkeld. Zij beschrijven dat volgens Buwalda (2008) psycho-educatie valt onder voorlichting geven over de stoornis, het bevorderen van zelfcontrole, het stimuleren van eigen probleemoplossingen en het ontwikkelen van cognitieve vaardigheden. *'Psycho-educatie betekent letterlijk: onderwijs aan, scholing van de geest'*.

Bij psycho-educatie wordt er individueel met het kind gewerkt aan:

1. Het verbeteren en vergroten van het zelfinzicht;
2. Het herkennen en erkennen van persoonlijke gevoelens en beleving;
3. Het aanleren en geven van inzicht in de relatie die er is tussen gedachten en gevoelens;
4. Het herkennen en het erkennen van sterke en zwakke kanten;
5. Het gebruiken van verschillende oplossingsmethodieken als: stappenplan (een uitgeschreven protocol), het analyseren en structureren van dagelijkse voorvallen of gebeurtenissen in een stappenplan, het bedenken van mogelijke nieuwe of alternatieve oplossingen door een ABC-stappenplan, het gebruiken van een gesprekskaart en het gebruiken van een VDVD-schema (hierbij wordt de relatie tussen gedachten en gevoelens uitgewerkt, waarbij uit wordt gegaan van het eigen probleemoplossend vermogen. Dit schema wordt gebruikt om inzicht te geven in de relatie tussen het denken en voelen met het uiteindelijke doel helpende en positieve gedachten te leren formuleren, het aannemen van nieuwe gedachten. Onderstaand schema wordt hiervoor gebruikt):

De methode handleiding voor jezelf werkt met praatboeken en met werkboeken. Het praat- en werkboek dat aansluiting heeft op Sanne heet: 'hoe ik ben'. Door dit boek zal Sanne

meer zelfinzicht krijgen. Volgens Terlouw, Mensink en de Rijke (2000) hebben kinderen van nature weinig zelfinzicht. Door ze te wijzen op hun eigen sterke en zwakke kanten worden niet alleen teleurstellingen voorkomen, maar krijgt het kind ook zicht op zijn eigen functioneren. De methode Handleiding voor jezelf zorgt hiervoor.

(Oplossingsgericht werken in de klas. Deze interventie zet ik in, maar komt verder niet aan bod tijdens de sessies van het handelingsgericht werken, omdat het de hele groep betreft en niet een individuele leerling. Deze interventie sluit aan bij onderwijsbehoefte dat Sanne een leeromgeving nodig heeft waarin ze zich veilig voelt en dat ze een groepsgeenoot nodig heeft, waarmee ze goed kan samenwerken. Roovers (2010) heeft een programma ontwikkeld waarbij door middel van een implementatieplan, observaties en 'coaching the job', concrete veranderingen aangebracht kunnen worden. Door middel van verschillende klassikale en individuele opdrachten, wordt er door dit programma meer inzicht gegeven in het gedrag van leerlingen individueel en van de leerlingen als groep. Hierdoor beseffen de kinderen wat er goed gaat in de klas en wat er nog verbeterd kan worden. Bij dit programma worden de positieve aspecten van het klimaat in de groep extra benadrukt. Dit betekent een stap naar een positief groepsklimaat. Een leerkracht zou dit programma uit gaan voeren in groep 3. Mijn taak als RT-er zou zijn om samen met haar de werkbladen die bij dit programma horen aan te passen aan het niveau van groep 3. Daarnaast zal ik aanwezig zijn bij de uitvoering in de klas om te observeren en te ondersteunen).

6 Handelingsplan

Handelingsplan

Leerling	Sanne	Ingangsdatum	Maart 2011
Groep	1-2-3	Opgesteld door	Nicole Embregts (RT-er i.o.)
Leerkracht	A en B	HP nummer	

1. Beginsituatie

Sanne vertoont in groep 3 gedragsproblemen. Ze 'stoort' de kinderen in de klas en de leerkrachten doordat ze weigert haar werk te maken, door de klas te roepen, agressief gedrag te vertonen en brutaal te zijn. Sanne heeft moeite met de klassen- en schoolregels. Verder heeft Sanne een problematische thuissituatie, waardoor ze zorgwekkende uitspraken doet. Sanne heeft een grote didactische achterstand. De gedragsinstructie met de time out (Jeninga 2009) is toegepast, maar heeft geen effect. Moeder staat open voor hulp.

2. Leerdoelen en inhoud

Kids' Skills

Kids' Skills is een methode waarmee kinderen op een positieve en constructieve manier problemen overwinnen door nieuwe vaardigheden aan te leren. Kids' Skills begint met het probleem te vertalen naar een vaardigheid die vereist is om het probleem te laten verdwijnen. Er wordt in deze methode dus ingestoken op de vaardigheid dat het kind moet leren. Dit wordt gedaan door met het kind overeenstemming te zoeken over de vaardigheid dat het kind aan moet leren. Hierdoor wordt er motivatie bij de leerling opgewekt. Zodra de belangstelling van het kind is opgewekt, wordt er geoefend met de vaardigheid die het kind aan moet leren om het probleem om te lossen. Als blijkt dat het kind de vaardigheid heeft aangeleerd, wordt er een feestje gevierd. De methode is systematisch door te lopen door het volgen van de 15 stappen.

Door deze methode toe te passen en door de vaardigheid 'ik kan rekening houden met anderen' toe te passen, wordt er gewerkt aan haar 'storende' gedrag in de klas.

Doel op korte termijn: Sanne heeft na 8 weken de vaardigheid 'ik kan rekening met anderen houden' aangeleerd door middel van de methode Kids' Skills.

Doel op lange termijn: Sanne heeft na 6 maanden mogelijk meerdere problemen vertaald naar vaardigheden door middel van de methode Kids' Skills.

Handleiding voor jezelf

De methode handleiding voor jezelf is gebaseerd op psycho-educatie. Psycho-educatie valt onder voorlichting geven over de stoornis, het bevorderen van zelfcontrole, het stimuleren van eigen probleemoplossingen en het ontwikkelen van cognitieve vaardigheden. Er wordt gewerkt met werkboek deel 1: 'Hoe ben ik?'.

Zo leert Sanne haar plaats op de wereld zien en haar gevoelens en gedachten te verwoorden, waardoor ze

haar zelfinzicht kan verbeteren (zodat Sanne beter om kan gaan met haar problemen).

Doel op korte termijn:

- Sanne heeft na 8 weken zelfinzicht gekregen, waardoor ze beter om kan gaan met haar problemen. Ze kan de situatie verwoorden en verklaren met behulp van het ABC-schema volgens Handleiding voor jezelf.
- Sanne kan omgaan met de klassen- en schoolregels.

Doel op lange termijn: Na 6 maanden ziet Sanne haar plaats in de wereld en heeft ze geen 'problematische' uitspraken meer gedaan.

3. Organisatie / wanneer voor je het uit:

Twee keer per week komt Sanne naar Nicole. Op donderdag van 9.45 tot 10.00 (met ruimte voor uitloop) wordt er gewerkt met de methode Kids' Skills. Op vrijdag van 9.45 tot 10.00 (met ruimte voor uitloop) wordt er gewerkt met de methode Handleiding voor jezelf.

De leerkrachten zijn op de hoogte van dit HP en observeren het gedrag van Sanne in de klas en op de speelplaats. Elke week ga ik naar de klas om te vragen hoe het is gegaan met Sanne.

4. Betrokkenheid ouders

Moeder is op de hoogte van dit handelingsplan. De twee methoden zijn aan haar uitgelegd en is op de hoogte dat er in de methode Kids' Skills een aandeel van de ouders wordt verwacht (supporter).

5. Betrokkenheid leerling

Bij de methode Kids' Skills kan Sanne kiezen waarmee het succes wordt gevierd als ze de vaardigheid beheerst.

6. Evaluatie

Na 8 weken evalueren Sanne, moeder, leerkrachten en ik het resultaat. Ik heb dan van te voren open observaties gehouden in de groep. Heeft Sanne de gestelde vaardigheid aangeleerd (Kids' Skills)? Hoe is het zelfinzicht van Sanne? (Handleiding voor jezelf)?

In een gesprek en uit observaties is gebleken dat Sanne maar weinig vooruitgang heeft geboekt door de interventies Kids' Skills en Handleiding voor jezelf. De sessies worden na het vertrek van Nicole (stage houdt op) overgenomen door Anke. Misschien heeft Sanne meer tijd nodig? Verder is het afwachten wat de experts van de externe organisaties opgevalen zijn.

7. Eventuele vervolgspraken

Naast de inzet van Kids' Skills en Handleiding voor jezelf is Sanne aangemeld om te bespreken in het externe zorgteam. Moeder wordt op de hoogte gehouden van het proces.

Opgesteld door:
Nicole Embregts

Handtekening ouder(s) voor gezien:

Bijlage 11

Het logboek van de ingezette interventies

Sessiebeschrijving Kids' Skills en Handleiding voor jezelf

Sessie 1

Datum: 3 maart 2011

Wat gedaan: - Uitleg methode Kids' Skills

- Doorlopen van stap 1: problemen vertalen in vaardigheden
- Doorlopen van stap 2: Het eens worden over de vaardigheid die geleerd moet worden
- Doorlopen van stap 3: De voordelen van een vaardigheid onderzoeken

Hoe ging het?

Sanne vond het werkboek er erg leuk uitzien met al die plaatjes en ze vroeg gelijk of ze het mee naar huis mocht nemen. Inhoudelijk moest ik erg sturen bij Sanne. Ik heb gemerkt dat ze nog maar weinig zelfinzicht heeft, waar hopelijk de methode Handleiding voor jezelf voor gaat zorgen. Door sturing van mij, is ze gekomen op dat ze vaak niet goed luistert naar de leerkracht en dat ze soms niet aardig is tegen andere kinderen. Hier is de vaardigheid 'ik kan rekening houden met anderen' uit gerold. Ze ziet de voordelen van de vaardigheid in. Ze zegt ook dat ze niet zo lief meer is en dat ze dat wel weer wilt worden. Ik heb er vertrouwen in dat Sanne er voor gaat, aangezien ik heb gemerkt dat ze erg enthousiast is. Hiernaast steunen de leerkrachten en steunt haar moeder haar bij het aanleren van de vaardigheid, waardoor het meer kans van slagen heeft.

Sessie 2

Datum: 4 maart 2011

Wat gedaan: - Handleiding met jezelf

- Werkblad 'dit ben ik', 'wat hoort bij mij' en 'ik en anderen' maken

Hoe ging het?

Na mijn uitleg over wat we gaan doen elke vrijdag (Handleiding voor jezelf) heeft Sanne aangegeven dat ze zich graag beter wil voelen en dat ze het niet leuk vindt dat ze zo vaak verdrietig is. Dit geeft aan dat ze mijn uitleg heeft begrepen.

Tijdens het maken van het werkblad 'wat hoort bij mij' en 'ik en anderen' werd er gevraagd naar haar vriendjes of vriendinnetjes. Ze vertelde me dat ze die niet had en dat ze het niet leuk vindt dat ze geen vriendinnen heeft, maar dat haar moeder heeft gezegd dat ze geen

riendinnetjes nodig heeft. Ik ben hierover met haar in gesprek gegaan. Tijdens het gesprek dacht ik te merken dat Sanne het fijn vindt om te praten. Ze vertelde me heel veel en ook tegenstrijdige dingen. Doordat ze veel praat en het mij lukt om door te vragen, verwacht ik door middel van deze methode veel bij Sanne te bereiken. Na afloop heb ik aan Sanne gevraagd wat ze van het werken met deze methode vindt. Ze vertelde me dat ze het leuk vindt en dat ze dan veel kan praten.

Sessie 3

Datum: 17 maart 2011

Wat gedaan: - Doorlopen Kids' Skills stap 4: de vaardigheid een naam geven

- Doorlopen Kids' Skills stap 5: een totumfiguur kiezen
- Doorlopen Kids' Skills stap 6: supporters werven

Hoe ging het?

Sanne vond het leuk dat ze de vaardigheid 'rekening houden met een ander' een naam mocht geven. Ze vond de naam 'ik ben de beste' wel een geschikte naam. Als totumfiguur heeft ze gekozen voor Marcel van het huis Anubis. Ze kijkt zo vaak mogelijk dit programma en ze vindt Marcel de leukste personage. Elke keer als ze Marcel ziet op tv gaat ze ook thuis werken aan de vaardigheid, vertelt ze. Toen ik haar vroeg wie haar zouden steunen moest ze niet lang nadenken. Ze noemde gelijk haar moeder en haar broer op. Ook heb ik aangestuurd of het misschien een idee is dat de leerkrachten van groep 3 haar helpen. Dit vond ze een erg goed idee. Deze hele sessie was Sanne erg enthousiast. Ik heb haar dan ook persoonsgerichte feedback gegeven dat ik het goed vond dat ze er aan wilde gaan werken.

Sessie 4

Datum: 24 maart 2011

Wat gedaan: - Handleiding met jezelf. Werkblad 'gevoelens' en 'gevoelens wat vind je ervan?'

Hoe ging het?

Ik heb een gesprek gehad met Sanne over gevoels. Doordat Sanne nu weet welke gevoelens er zijn, hoe deze worden weergegeven, kan Sanne hopelijk sneller rekening gaan houden met anderen, waardoor ze beter in de groep kan komen te liggen. We hebben de

emoties besproken en vervolgens nagedaan.

Sessie 5

Datum: 25 maart 2011

Wat gedaan: - Doorlopen Kids' Skills stap 7: meer zelfvertrouwen geven

- Doorlopen Kids' Skills stap 8: plannen maken om het te vieren
- Doorlopen Kids' Skills stap 9: de vaardigheid omschrijven
- Doorlopen Kids' Skills stap 10: naar buiten treden

Hoe ging het?

Sanne wil graag een taart als ze de vaardigheid heeft aangeleerd en ze wil dan met mama iets heel groots en moois gaan knutselen. Toen ik Sanne vroeg om te beschrijven hoe ze kan gaan werken aan de vaardigheid vertelde ze dat ze de juf mee kan helpen. Ik heb hierop ingestoken en heb ervoor gezorgd dat Sanne niet alleen met de juf rekening moet houden, maar ook met de kinderen uit haar klas. Hier kwam uit dat Sanne rekening kan houden met anderen dat als de kinderen 'stop zeggen' Sanne ook echt moet stoppen. Dit kan praten, schoppen, slaan of vervelen zijn. Ook vertelde Sanne dat ze rekening kan houden met de juf, door meer te doen wat de juf van Sanne vraagt. Dit heeft ze verteld, door veel sturing van mij. De leerkracht heeft de klas verteld van de vaardigheid die Sanne aan gaat leren, zodat de kinderen uit haar klas op de hoogte zijn. Ook hebben we afgesproken dat we tegen het eind van de sessies samen met de kinderen en de juf van de klas gaan kijken of Sanne nu echt rekening kan houden met anderen. Ik heb het gevoel dat Sanne sociaal wenselijke antwoorden geeft en dat dit niet veel met haar doet.

Sessie 6

Datum: 31 maart 2011

Wat gedaan: - Handleiding voor jezelf. Werkblad 'ik voel me boos', 'boos worden' en 'mijn oplossingen voor boosheid'.

Hoe ging het?

Ik heb eerst met Sanne besproken wat boos zijn eigenlijk is. Vervolgens heb ik besproken hoe Sanne doet als ze boos is en hebben we manieren besproken hoe Sanne op een 'goede' manier boos kan worden. Het andere werkblad gaat over verschillende fases in boos worden. Deze hebben wij doorlopen. Het laatste werkblad ging erg moeizaam. Sanne wist

geen oplossingen te bedenken voor haar boosheid, omdat ze bij haar punt bleef dat ze haar boosheid toch niet in kan houden.

Sessie 7

Datum: 1 april 2011

Wat gedaan: - Doorlopen Kids' Skills stap 11
- Doorlopen Kids' Skills stap 12

Hoe ging het?

Bij stap 9 hebben Sanne en ik besproken hoe ze de vaardigheid aan kan leren. Tijdens deze sessie heb ik teruggekoppeld naar sessie 9 en heb over de vaardigheid uitgebreid gesproken. Ik ben dieper op in gegaan hoe Sanne rekening kan houden met anderen, door situaties te bedenken. In elke verzonnen situatie heeft Sanne beschreven hoe ze rekening kan houden met anderen.

Sanne vertelde me dat ze wil dat de klasgenoten en de juf haar gewoon zeggen als ze geen rekening houdt met anderen.

Sessie 8

Datum: 7 april 2011

Wat gedaan: Handleiding voor jezelf. Werkblad 'problemen leren oplossen' en 'mijn oplossingen bij een probleem'.

Hoe ging het?

Sanne kon heel goed omschrijven waar ze wel eens problemen krijgt en wat voor problemen dat dan zijn. Ze is zich ervan bewust dat ze vaak boos wordt en zich dan niet in kan houden. Hierdoor wordt het probleem alleen maar erger. Ze heeft zichzelf vaak niet in de hand en begint dan te schoppen en te slaan. Ze is zich hiervan bewust. Hoe Sanne het beste een probleem op kan lossen, was moeizaam gesprek. Ze weet heel goed wat ze eigenlijk moet doen, zoals naar de juf gaan, maar ze zegt dat ze dit toch niet doet, omdat ze haar boosheid toch niet in kan houden.

Sessie 9

Datum: 14 april 2011

Wat gedaan: - Kids' Skills: hoe gaat het met het aanleren van de vaardigheid?

Hoe ging het?

Met Sanne heb ik besproken hoe ze tot nu toe heeft laten zien dat ze rekening kan houden met een ander. Ze heeft al wel wat laten zien, maar het blijkt dat ze het moeilijk vindt om te doen wat de juf zegt als ze daar geen zin in heeft. Ook lukt het niet om te stoppen wanneer andere kinderen dat zeggen, omdat Sanne haar boosheid niet in kan houden, vertelt ze. Ik heb Sanne benadrukt dat ze hier nog even de tijd voor heeft om aan te werken, omdat we al snel gaan kijken of ze het taartje heeft verdiend, of toch nog niet.

Sessie 10

Datum: 15 april 2011

Wat gedaan: - Handleiding voor jezelf. Werkblad 'de baas' en 'wie is de baas'.

Hoe ging het?

Sanne was erg open in dit gesprek, maar ik had niet het idee dat deze sessie tot haar door is gedrongen. Ik heb het met haar gehad over wie de baas is en naar wie ze moet luisteren. Tijdens de sessie leek ze op te pakken dat de juf de baas is en dat ze moet luisteren naar de juf. Helemaal aan het eind van de sessie vertelde ze dat haar mama toch de baas over haar is. Ik vraag me dus af of ze iets van deze sessie aan heeft genomen.

Sessie 11

Datum: 21 april 2011

Wat gedaan: - Kids' Skills: hoe gaat het met het aanleren van de vaardigheid?

Hoe ging het?

Samen met de kinderen bij Sanne uit de klas en de juf hebben we gekeken of zij vonden dat Sanne de vaardigheid beheerst. Hieruit kwam dat veel kinderen toch niet tevreden waren over Sanne. De leerkracht ziet wel verbetering, maar Sanne doet nog lang niet altijd alles wat haar gevraagd wordt. Ook ziet de leerkracht dat Sanne wel werkt aan om rekening te houden met de kinderen, maar dat er geen grote vooruitgang te zien is.

Sessie 12

Datum: 22 april 2011

Wat gedaan: - Kids' Skills stap 13 en 14.

Hoe ging het?

In deze laatste sessie heb ik aan Sanne gevraagd of ze vindt dat ze haar vaardigheid nu beheerst. Ze zegt "een beetje". Ik heb haar uitgelegd dat ze nog niet voldoende rekening kan houden met anderen. Ze bevestigt dit. Ze begrijpt dat ze nog geen taartje krijgt. Ze krijgt nu langer de tijd om de vaardigheid aan te leren. Over 8 weken wordt er weer met de juf en met de klasgenoten door de RT-er gekeken of Sanne de vaardigheid beheerst. De sessies worden overgenomen door de RT-er op de school, want ik ben na de meivakantie niet meer op die school werkzaam.

Vervolg:

Doorgaan met het aanleren van de vaardigheid 'ik kan rekening houden met anderen'.

Waarschijnlijk wordt de volgende vaardigheid 'ik kan problemen oplossen'.

Met Handleiding voor jezelf wordt ook verder gegaan en worden de werkbladen besproken die van toepassing zijn op het gedrag van Sanne.

Oplossingsgericht werken in de klas

Ik heb dit programma niet zelf uitgevoerd in de klas, omdat de kinderen mij te goed kennen. Daarom heeft een leerkracht dit programma uitgevoerd, met ondersteuning van mij. Alle werkbladen die we hebben ontworpen zijn uitgelegd en gemaakt door de kinderen. Elke week hebben de kinderen samen met de juf leerdoelen gesteld. Aan het einde van de week wordt er gekeken of de kinderen dit leerdoel hebben behaald aan de hand van een puntenlijn op het bord. De leerdoelen die tot nu toe zijn opgesteld in de klas zijn:

- wij kunnen onze vinger opsteken als we wat willen zeggen;
- wij lachen elkaar niet uit;
- wij helpen elkaar bij het aan- en uitkleden bij de gym;
- tijdens het zelfstandig werken, werken we ook echt alleen;
- we letten alleen op ons eigen werk en niet op die van de ander;
- wij lopen niet zomaar door de klas.

De klas reageert heel positief op het programma door gericht te werken aan de leerdoelen. Zodra de leerkracht op de leerdoelen wijst, worden de kinderen er aan herinnert en gaan ze er weer helemaal voor.